

HURÛFÂT DEFTERLERİNE GÖRE DEMİRCİ KAZASI VE KÖYLERİNDE CAMİ VE MESCİTLER (1690-1830)

Yrd. Doç Dr. Ertan Gökmen

*Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü, Manisa*

ÖZET

Şehir tarihi çalışmalarında kullanılabilecek en önemli kaynaklardan biri hurûfât defterleridir. Bu defterlerde bir şehrin veya kazanın dinî, sosyal ve iktisadî durumu ile eğitim hayatı ile ilgili değerli bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilere ilave olarak şehrin yerleşimi de belirlenebilmektedir. Çalışmamızda, 1690 ile 1830 tarihleri arasını kapsayan Demirci ile ilgili on dokuz hurûfât defteri kullanılarak kaza merkezi ile köylerdeki cami ve mescitlerin sayısı tespit edilmiştir. Bu defterleri kullanarak, Demirci kazası örneğinde, bu yapıların kurucuları ile bu kurumlara yapılan atama sayısı tablo halinde gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demirci, Hurûfât Defterleri, Vakıf, Cami, Mescit, Şehir, Kaza, Köy

ACCORDING TO THE HURÛFÂT NOTEBOOKS, THE MOSQUES AND THE SMALL MOSQUES (MASJİTS) IN THE TOWN OF DEMİRCİ AND IN ITS VILLAGES (1690-1830)

ABSTRACT

Some of the important sources for researches of city history are hurûfât notebooks. There is valuable information about religious, educational, social and economic positions of the cities and towns in these notebooks. In addition to these information, the locations of the cities and towns can be determined, too. The number of mosques and small mosques (masjits) were determined in the centre of the Demirci and in its villages by using nineteen hurûfât notebooks dated 1690-1830 related with Demirci. By examining the notebooks of Demirci, the founders of the these buildings and the number of officials appointed to these foundations were shown by the tables.

Key Words: Demirci, Hurûfât Notebooks, Foundation, Mosque, Small Masjit, City, Town, Village.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde pek çok dinî ve sosyal yapı vakıflar yoluyla kurulmuş ve bu vakıfların gelirleri ile ayakta kalarak topluma hizmet vermiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde, kurulmuş olan bu vakıfların bir kısmına ait vakfiyeler ile bu vakıflara ilişkin pek çok defter bulunmaktadır. Bu defterlerden biri de harf sırasına göre bütün kaza vakıflarının yer aldığı hurûfât defterleri olup, bu defterlere, şehir ve kazalarda bulunan vakıfların gördüğü işlemler günü gününe kaydedilmiştir. Bu defterlerde, herhangi bir vakfa yapılan atama, görevden alma,

vakıfla ilgili herhangi bir mesele, vakıflarda görevli kişiler arasındaki geçimsizlikler, problemlili olan vakıfların vakfiyelerine ilişkin bilgiler verilmiştir. Demirci kazasındaki vakıflarla ilgili 1690 ile 1830 yılları arasını kapsayan on dokuz hurûfât defteri¹ bulunmaktadır. Bu defterlerde kazadaki pek çok vakıfla ilgili bilgi bulunmakla birlikte, burada sadece Demirci merkez ve köylerindeki cami ve mescitler ile bu mescitlerde görevli kişiler ele alınmıştır.

A-Demirci Kazasındaki Cami ve Mescitler

1-Demirci Kaza Merkezindeki Camiler

Demirci kazası vakıflarının içinde bulunduğu on dokuz hurufat defterindeki bilgilerden 140 yıllık (1690-1830) süreç içinde kazada mevcut olan cami ve mescitler ile bu mescitlerin bulundukları mahalleleri eksiksiz olarak tespit etmek mümkün olmaktadır. Cami ve mescitlerde görev yapan imam, hatip, müezzin gibi görevlilerin vefat, görevi kendi isteği ile bırakma (*kasr-ı yed ve ferâğ*) veya herhangi bir nedenle görevden alınmaları dolayısı ile yerlerine kimlerin atandığı, beratı yenilenenlerle, beratsız olup da kendilerine berat verilenler ve cami ve mescitlerin kimler tarafından inşa edildiği belirlenebilmektedir.

On dokuz hurufat defterlerine göre, 1690 ile 1830 yılları arasında Demirci kaza merkezinde yer alan camilerin bulundukları mahalleler ile adları, bu camilerin kimler tarafından yaptırıldığı ve camiye hangi tarihler arasında atama yapıldığı çalışmaya ek olarak verilen tablo-1'de verilmiştir. Ayrıca, atanma nedenlerine bakılmaksızın, camilerde hangi göreve kaç atama yapıldığı ve bu atamaların hangi defterin hangi sayfasında yer aldığı tablonun beşinci sütunda belirtilmiştir.

Ek olarak verilen Tablo-1'deki bilgilere göre, Demirci kaza merkezinde on bir mahallede yirmi cami bulunmaktadır. Bu sayı, iki tane mahallesi belirsiz olan Ali Efendi Camii ile Hüseyin Balı Camii ilave edildiğinde yirmi ikiye, adı ve mahallesi zikredilmeyip bulunduğu yerin zikredildiği isimsiz cami ilave edildiğinde yirmi üçe çıkmaktadır. Mahallelerdeki cami sayısı bir ile dört arsında değişmektedir. İçinde en fazla cami bulunan mahalle Kasım Fakih mahallesidir.

Tablo-1'de, her cami vakfının geniş bir görevli kadrosunun olmadığı görülmektedir. Bazı camiler, defterlerde bir görevli ataması dolayısı ile zikredilirken, bazıları birçok defa yapılan atama dolayısı ile zikredilmişlerdir. Yapılan bu atamalardan, en geniş görevli kadrosuna sahip olan caminin Saruhanoglu Yakup Çelebi Camii olduğu anlaşılmaktadır. Bu caminin değişik

¹ Demirci kazasındaki vakıflarla ilgili günlük işlemlerin kaydedildiği hurûfât defterlerinin numaraları ve kapsadığı tarih aralıkları şu şekildedir: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Hurûfât Defteri No: 1153 (1690-1704), 1140 (1696-1699), 1133 (1716-1723), 1119 (1723-1726), 1094 (1730-1741), 1100 (1742-1754), 1092 (1754-1761), 1082 (1768-1770), 1075 (1764-1773), 1158 (1774-1787), 1096 (1775-1783), 1095 (1784-1788), 537 (1788-1795), 565 (1795-1801), 539 (1802-1808), 541 (1808-1811), 568 (1812-1821), 542 (1823-1829), 1144 (1728-1730).

cihetlerine 1690 ile 1821 yılları arasında toplam 70 atama yapılmıştır. Bu camide hizmet eden görevliler arasında imam, hatip, müezzin, sâla müezzeni, cuma müezzeni, kayyım, cuma vâizi, aşırhan, , tesbihan, cüzhan, muarraf, mütevellî, câbî ve nâzır yer alıyordu. Saruhanoglu Camii'ni, 39 atama ile Şeyh ilâhî Camii ve 27 atama ile Hacı Hasan Camii takip etmektedir. Şeyh İlâhî Camii'nde imam, hatip, imam-ı evvel (birinci imam), imam-ı sâni (ikinci imam), müezzin, sala müezzeni, cuma vâizi, kayyım, ferrâş; Hacı Hasan Camii'nde ise imam-hatip, hatip, imam-hatip-muallim-i sıbyan, müezzin, kayyım, vâiz, ferrâş, mütevellî, câbî ve nâzır cihetleri bulunuyordu. Demirci'deki camilerden sadece Şeyh İlâhî Camii'nde (Kıran Câmii) ikinci bir imam görev yapmaktadır. Yine Hacı Hasan Camii'nde imamlık, hatiplik ve sıbyan mektebi muallimliği tek kişi tarafından yapılmaktadır. Bazı camilere cemaatin çokluğu sebebiyle ikinci bir müezzin ataması yapılmıştır. Hacı Ahmed Ağa Camii, Seyyid Hacı Mehmed Camii ve Hacı Ağa Camii ikinci bir müezzeni olan camilerdendir. Camilerin çoğunun vâizlik kadrosu mevcuttu. Sülemiş Camii'nde ise diğer câmilerde olmayan dersiâmlık ve şeyhlik gibi iki cihetin varlığı dikkat çekmektedir. Şeyhlik ciheti, Hacı Ahmed Ağa'nın 1727 yılında yeniden yaptırdığı Sülemiş Camii içindeki Halveti Tekkesi için olmalıdır.²

2-Demirci Kazasındaki Mescitler

Mescit, Osmanlılarda genellikle mahalle aralarında ahşap, yığma taş ve kerpiç gibi basit malzemelerden yapılmış küçük mabetlere denilmektedir.³ Mescitler genellikle mahalle aralarına, bir tekkeye, bir külliyyeye, bir hana veya bir çarşı içine inşa edilebilmektedirler.⁴ Hurûfât defterlerinde, 1690 ile 1830 yılları arasında Demirci kaza merkezinde kırk altı mescidin adı zikredilmektedir. Bu mescitlerin bir kısmı minber konularak zamanla camiye dönüştürülmüştür. Bu mescitlerin ne zaman camiye dönüştürüldüklerine dair bilgiler ise mescidin zikredildiği tablonun altında dipnotlarda belirtilmiştir. Sayıca bu kadar çok mescit yaptırılmasındaki neden, İstanbul mescitlerini konu alan bir çalışmada da belirtildiği gibi, mahalledeki cemaatin çokluğu, mescitlerin camiye göre daha az para ile yaptırılabilmesi ve hayır sahiplerinin sevap kazanma isteği etkili olmalıdır.⁵ Mescitlerde hizmet veren görevliler camilerdeki kadar çeşitlilik göstermemektedir. Yapılan atamalardan mescitlerde imam, müezzin, kayyım, ferrâş gibi görevlilerin hizmet yaptığı anlaşılmaktadır. Demirci kazasındaki mescitlerin mahallelere göre dağılımı bu mescitlerin adları ve atama yapılan cihetler makale sonunda ek olarak verilen tablo-2'de verilmiştir.

² VGMA, Hurûfât Defteri No: 1143, s. 190

³ Celal Esad Arseven, "Mescid", Sanat Ansiklopedisi, c. III, İstanbul, 1966, s. 1308; Şükrü Sönmez-Selçuk Seçkin, "İstanbul Mescitleri", Türkler Ans. c. 12, Ankara, 2002, s. 140 (139-148)

⁴ Sönmez-Seçkin, a.g.m., s. 144-146

⁵ Sönmez-Seçkin, a.g.m., s. 144

Demirci'de 1690 ile 1830 yılları arasında mevcut olan cami ve mescitleri gösteren tablolar karşılaştırıldığında, Hacı Hamza ve Sinan Efendi mahalleleri dışındaki her mahallede en az bir mescidin yer aldığı görülmektedir. Cami bulunmayan Sinan Efendi, Hacı Hamza, Yenice, Tekke, Şehre-Küstü, İçhisar ve Ece mahallelerinde ibadet yeri ihtiyacının mescitlerle karşılandığı anlaşılmaktadır. Kazada sayıca en fazla mescit Şehre Küstü mahallesinde olup burada yedi mescit bulunmaktadır. Mescit sayısının azlığına, bu mahallenin diğer mahallelere göre kazanın biraz dışında olması neden olmuş olabilir. Bu mahalleyi beşer mescitle Pazar, Sofular, İçhisar ve Yağmur mahalleleri takip etmektedir.

Hacı Dur Beğ mahallesindeki Ahmed Ağa Mescidi'ne 1823'te, İçhisar mahallesindeki Elhâc Abdullah Mescidi'ne 1810'da, Sofular mahallesindeki Derelioğlu İbrahim Beşe Mescidi'ne 1811'de ve Şehre Küstü mahallesindeki Hacı Süleyman Ağa Mescidi'ne sadece 1806 yılında atama yapılmış olması bu mescitlerin XIX. yüzyılda inşa edilmiş olabileceğini akla getirmektedir.

Hayır sahibi bazı sülaleler farklı mahallelere birden fazla mescit yaptırmışlardır. Nitekim, Abdi Bey Yağmur mahallesine, Abdi Çelebi bin Kadı Ramazan Kasım Fakih mahallesine, Abdi Oğlu Koca Salih ise Hacı Baba mahallesine bir mescit yaptırmıştır. Yine Kara Beğ de, Yenice ve Yağmur mahallesine kendi adını taşıyan birer mescit yaptırmıştır.

Hurûfât defterlerinde bazı mescit isimleri sadece şahısın lâkabı verilerek zikredilmiştir. Mesela, Ece mahallesindeki Elhac Mescidi ile Hacı Ahmed Mescidi; Hacı Dur Beğ mahallesindeki Hacı Ağa Mescidi ile Elhac Ahmed Ağa Mescidi aynı mescitler midir, bunu tam olarak bilemediğimizden, bu mescitler ayrı bir mescit olarak değerlendirilip tabloda belirtilmişlerdir. Farklı mahallelerde olmakla birlikte, aynı kişi tarafından yaptırıldığını düşündüğümüz, ancak kurucularının isimlerine lâkap ilave edilmemiş mescitler de bulunmaktadır. Mesela, birbirlerine yakınlığı dolayısı ile Camii-i Atik mahallesindeki Hacı Ahmed Mescidi'nin Hacı Hasan Mahallesindeki Hacı Ahmed Ağa Mescidi olma ihtimali bulunmaktadır. Aynı adı taşıyarak farklı mahallelerde zikredilenlerle isimlerindeki lâkap eksiklikleri dışında aynı şahıslar tarafından yaptırıldığını düşündüğümüz mescitler de göz önüne alındığında, yukarıda kırk altı olarak belirttiğimiz mescit sayısı kırka inmektedir. Bu mescitlerden Alaca Mescidi, Abdi Beğ Mescidi, Hacı Baba Mescidi günümüzde cami olarak varlıklarını sürdürmektedir. Diğer mescitler ise günümüzde ayakta olmayıp Demirci'nin değişik tarihlerde geçirdiği yangın ve depremlerde yıkılmış olmalıdır.

3-Demirci Kazasına Bağlı Köylerdeki Cami ve Mescitler

Hurufat defterlerinde, cami ve mescitlere yapılan görevli tayinleri dolayısı ile verilen bilgilerden, Demirci kazasına bağlı bazı köylerin isimleri, bu köylerdeki cami ve mescitler, bunların kimler tarafından yaptırıldığı ve bazı mescitlerin ne zaman camiye dönüştürüldükleri tespit edilebilmektedir. Defterlerde 1690 ile 1830 yılları arasında adı geçen köy sayısı 83'tür. Bu köylerdeki toplam cami ve mescit sayısı ise 117'dir. Bunun 77 tanesini camiler,

40 tanesini mescitler oluşturmaktadır. Rakamlardaki bu tutarsızlık, bazı köylerde hem cami hem mescit bulunmasından ve önceden bir kişinin adıyla zikredilmiş olan caminin daha sonraki zamanlar bir başka şahıs tarafından yeniden inşa edilmesinden ve bu kişi adıyla zikredilmesinden kaynaklanmaktadır. Köylerdeki bazı mescitlerden bir kısmı bir süre sonra camiye dönüştürülmüştür. Bu mescitlerin ne zaman camiye dönüştürüldüğü tablonun altındaki dipnotlarda belirtilmiştir. Yukarıda verdiğimiz rakamlar, köylerin büyük kısmında cami, nüfusu az olan köylerde ise mescit bulunduğunu göstermektedir. Defterlerde genel olarak camilerin kimin tarafından inşa edildiğine dair bilgi verilmişken, pek çok mescidin kimin tarafından yaptırıldığı belirtilmemiştir. On dokuz hurufat defterindeki bilgilere göre hazırlanan ve makale sonunda ek olarak verilen tablo-3'deki bilgiler 1690 ile 1830 yılları arasında Demirci kazasının hangi köyünde cami ve mescit bulunduğunu, bunların kimler tarafından yaptırıldığını ve hangi cihetlere ne zaman ve ne kadar atama yapıldığını toplu olarak göstermektedir.

Tablo-3'teki bilgiler, köylerdeki cami ve mescitlerde imam, imam-hatip, hatip, müezzin, müezzin-i sâni, cuma müezzini, evkât-ı hamse müezzini, vâiz, ferrâş ve kayyım gibi görevlilerin hizmet verdiğini göstermektedir. Köylerdeki cami ve mescitlerde hizmet gören görevlilerin çeşitliğinin şehir merkezindekilere göre az olduğu görülmektedir.

Tablo-3'te, Çandır, Doğancı, Durhasan, Karacahisar, Kovancı, Pulluca, Mahmudlar, Terziler, Yaycı, Yaykın ve Yortan gibi köylerde farklı kişiler tarafından yaptırılmış birden fazla cami bulunmaktadır. Bu köylerde farklı kişiler tarafından yapılmış olan camilere aynı tarih aralığında atama yapılmamış olması bu camilerin yıkılıp değişik tarihlerde yeniden yapıldığını göstermektedir. Ancak, Doğancı, Karacahisar ve Yortan köylerindeki camilere aynı tarih aralığında atamalar yapılmış olması bu köylerde birden fazla cami olabileceğini akla getirmektedir. Yine Kılavuzlar, Kıran-ı Kebir, Kırk Ali ve Sevinçler köylerinde hem cami hem de mescit bulunduğunu yapılan atamaların tarihlerine bakarak söylemek mümkündür.

Defterlerde, Bıyıklar, Çöğürler, Kürcü, Tekyeler ve Ulacık gibi köylerdeki mescitlerin zamanla camiye dönüştürüldüğü daha sonraki tarihlerde mescit yerine bu köylerin camilerine yapılan atamalardan anlaşılmaktadır. Tablo-3'te, o zaman için Demirci'den ayrı bir kaza olmakla birlikte, bugün Demirci'ye bağlı bir belde olan Borlu kaza merkezi ile köylerinde bulunan sekiz cami de zikredilmiş, ancak bunlar Demirci kazasına bağlı köylerin cami ve mescit sayısına dahil edilmemiştir.

B-Demirci Kazasındaki Cami ve Mescit Cihetlerine Görevli Tayini

Demirci kazası ve köylerindeki cami ve mescitlerde vazife yapan görevlilerin çeşidi ile bu görevlilerin sayısı cami ve mescit vakfının büyüklüğüne göre farklılık göstermektedir. Kazadaki bütün cami ve mescitler göz önüne alındığında buralardaki cihetlerin şu görevlilerden oluştuğu görülmektedir: İmam,

hatip, müezzin, vâiz, kayyım, ferrâş, dersiâm, muarrif, cüzhan, aşırhan, tesbihan, devirhan, mütevellî, câbi ve nâzır.

1-Cami ve Mescit Görevlilerinin Vazifeye Atanmaları

Cami ve mescit görevlilerinden olan imam, hatip ve müezzin gibi cihet sahipleri padişah beratı ile atanırlar ve raiyet rûsûmu ile avâızdan muâf tutulurlardı.⁶ Berat, padişah tarafından bir memuriyete tayin, bir gelirden tahsis, bir şeyin kullanılma hakkı, bir imtiyaz veya muâfiyetin verildiğini belirten ve veren padişahın tuğrasını taşıyan belgeye denilmektedir.⁷ Cami görevlileri cihetlere, kadının, nâibin veya vakıf mütevellisinin arzı ile atanırlardı.⁸ Demirci'deki cami ve mescitlere en fazla nâib, ondan sonra kadı ve en az da mütevellî arzı ile tayinler yapılmıştır. Bu kişilerin Demirci kazasındaki cami ve mescitlerdeki cihetlere yapılacak atamalara ilişkin arzlarına yüzlerce örnek vermek mümkün olmakla birlikte burada birkaç misal verilmekle yetinilecektir.

Şehre Küstü mahallesindeki Koğalak Mescidi hasbî hatibi imam Mustafa'nın 1768'de nâib Yusuf arzı ile,⁹ Yenice mahallesindeki Şeyh İlâhî Camii imamı Ahmed'in 1752 yılında nâib Mehmed Emin arzı ile,¹⁰ Yortan köyündeki Hacı Himmet Camii hatibi Ahmed bin Mehmed'in 1814 yılında nâib Ahmed arzı ile¹¹ ve Çanşa köyündeki Hacı Şaban Camii hatibi Molla İbrahim'in 1768 yılında nâib Yusuf arzı ile¹² atamaları yapılmıştır.

Ece mahallesindeki Hacı Ahmed Mescidi'ne 1803 yılında hasbî imam atanan Şeyh Mehmed Tahir, kadı Ahmed arzı ile,¹³ Şeyh İlâhî Câmii'ne 1728'de imâm-ı evvel olarak atanan Ahmed Halife, kadı İsmail arzı ile,¹⁴ Osmanlar Köyü Camii'ne 1766'da hatip olarak atanan Osman bin Ali, kadı Şeyh Ali arzı ile¹⁵ ve Tavak köyündeki Hacı İsmail Câmii'ne 1799'da hatip olarak atanan Molla Hüseyin, kadı Hacı Mustafa arzı ile¹⁶ göreve getirilmişlerdir.

Saruhanoglu Yakup Çelebi Camii'nde günlük bir akçe ücretle müezzin olan Seyyid Hüseyin'in vefatıyla, 1803'te Hafız Ahmed müezzin olarak, vakıf mütevellisi Mehmed arzı ile¹⁷ aynı cami vakfına nâzır olan Ömer'in vefatıyla 1703'te yerine atanan Hacı Ahmed, mütevellî arzı ile,¹⁸ günlük iki akçe ücretle

⁶ Beydilli, Kemal, Osmanlı Devleti'nde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü, İstanbul, 2001, s. 1, 23

⁷ Kütükoğlu, Mübahat, Osmanlı Belgelerinin Dili, İstanbul, 1998, s. 124

⁸ Beydilli, a.g.e., s. 2

⁹ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1082, s. 58

¹⁰ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1100, s. 20

¹¹ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 568, s. 19

¹² VGMA, Hurûfât Defteri, No: 18082, s. 58

¹³ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 539, s. 79

¹⁴ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1144, s. 120

¹⁵ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1075, s. 74

¹⁶ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 565, s. 18

¹⁷ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 539, s. 79

¹⁸ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1153, s. 86

imam olan Seyyid İbrahim'in çocuksuz vefatıyla 1804'te imamlığa getirilen Seyyid Şeyh Hasan, mütevellî Mehmed arzı ile,¹⁹ günlük iki akçe ücretle imamlık yapan Seyyid Mustafa bin Seyyid Şeyh Hasan'ın vefatıyla 1821 yılında imamlığa atanan müteveffanın büyük oğlu Seyyid Hasan, mütevellî Seyyid Hafız Osman arzı ile²⁰ vakıf cihetlerine atanmışlardır.

2-Aynı Şahsın Farklı Beratlarla Çift Göreve veya Tek Bir Beratla İki Göreve Atanması

Cami ve mescidlere ait vakıflardaki her bir cihete, farklı farklı kişiler atanabildiği gibi bir kişinin bazen birkaç cihete birden atandığı olmaktadır. Birkaç ciheti üzerine alan kişi, tek bir beratla vazifeye atanabildiği gibi, ayrı ayrı beratlarla da göreve getirilebilmektedir. Mesela, Sofular mahallesinde Kayyumzâde Elhac Mehmed Tâhir Efendi'nin inşa ettirdiği caminin imamlık, hatiplik ve müezzinlik gibi cihetleri için Mehmed Tahir Efendi'ye 1827 tarihinde ayrı ayrı beratlar verilmiştir.²¹ Hacı Hasan Camii'nde 1751 yılında günlük iki akçe ücret ile imamlık, iki akçe ile hatiplik ve bir akçe ile muallimlik yapan Seyyid Mustafa bin Seyyid Hüseyin'in vefatıyla, kadı arzı ile yerine geçen oğlu Seyyid İbrahim bin Seyyid Hüseyin'e bu üç görev için tek berat verilmiştir.²² Saruhanolu Yakup Çelebi Camii vakıflarından olan hamama câbi olup aynı zaman da bu camide günlük bir akçe ile tesbihanlık yapan Hüseyin'den boşalan her iki cihet için Seyyid Hasan'a 1730 yılında bir berat verilmiştir.²³ Terziler köyü Hacı Musa Camii'nde imamlık ve hatiplik yapan Mehmed'in vefatı sonucu oğluna her iki cihet için imtihan ile 1814 yılında tek berat verilmiştir.²⁴

3- Tek Cihetin Birkaç Kişi Üzerinde Olması

Genel olarak, Demirci'deki cami mescitlerdeki imamlık, hatiplik ve müezzinlik gibi görevler bir tek kişi üzerinde iken, bazen birkaç kişinin ortaklaşa olarak bir görevi yerine getirdikleri oluyordu. Mesela, Pazar mahallesindeki Sülemiş Camii'nin hatiplik cihetinin yarı hissesine babasından, yarı hissesine de amcası Osman'dan tek başına sahip olan Hafız Mustafa sekiz sene önce başka beldeye giderken yerine Seyyid Hafız Hüseyin'i vekil bırakmış fakat, vekil Hafız Hüseyin, Hafız Mustafa başka diyara firar eyledi, diyerek hatiplik görevini üzerine berat ettirmiştir. Ancak, hatiplik cihetinin ilk sahibi Hafız Mustafa'nın tekrar ortaya çıkması ile 1789 tarihinde hatiplik görevi tekrar ona verilmiştir.²⁵ Karacahisar köyündeki Hacı Ali Camii'nde hatiplik yapan İsmail'in vefatıyla,

¹⁹ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 539, s. 79

²⁰ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 568, s. 19

²¹ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 542, s. 55

²² VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1100, s.20

²³ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1094, s. 22

²⁴ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 568, s. 20

²⁵ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1095, s. 15

yerine geçebilecek Mehmed ve İsmail isminde iki oğlu var iken, bunların dışında Ahmed isimli biri görevi üzerine almış ancak, cihet 1754 yılında bu kişinin üzerinden alınarak vefat eden hatibin her iki oğluna müşterek olarak verilmiştir.²⁶

4-Cihetlerin Oğula, Kardeşe, Damada ve Diğer Kişilere Geçmesi

Osmanlı Devleti'nin pek çok şehrinde olduğu gibi, Demirci'deki cami ve mescidlerde görev yapan imam, hatip ve müezzinlerin vefatları durumunda, görevin genel olarak gerekli liyakati taşımaları halinde oğullarına, kardeşlerine ve diğer yakınlarına geçtiği görülmektedir. Bunun sebebi, bu gibi görevler için gerekli dinî bilgiyi aile içerisinde almış olabileceklerinin düşünülmesinden kaynaklanıyordu.²⁷ Ancak ölen imam, hatip veya müezzinin yakınlarından bu görevleri yerine getirebilecek biri yoksa aile dışından da atama yapılabiliyordu.

1716 Tarihinde İç Hisar mahallesinde Şeyh Sinan Mescidi'nde günlük bir akçe ile imamlık yapan Salih görevinden ferağat etmiş ve kadı arzı ile görev oğulları Ali ve Mustafa'ya,²⁸ Kasım Fakih mahallesindeki Kavaklı Camii'nde günlük yarım akçe ücretle imamlık yapan Mehmed'in vefatıyla boşalan imamlık görevi 1732 tarihinde büyük öz oğlu Mehmed'e,²⁹ Şehre Küstü mahallesindeki Koğalak Mescidi'nde hasbî imamlık yapan Mustafa'nın vefatıyla nâib Yusuf arzı ile 1768 yılında görevi oğlu Mustafa'ya,³⁰ Demirci çarşısındaki Hacı Hasan Camii'nde günlük bir akçe ile müezzin olan Ahmed'in vefatıyla atik berat gereğince müezzinlik 1781 tarihinde oğlu Ali'ye,³¹ aynı camide günlük iki akçe ücretle vâizlik yapan Seyyid Şeyh İbrahim bin Hacı Himmet'in vefatıyla görev 1826 tarihinde nâib Seyyid Abdülhalim'in arzı ve şeyhülislâm Mekkizâde Asım Efendi'nin işaretiyle büyük oğlu Şeyh Seyyid İbrahim'e³² verilmiştir. Bazen, görev babadan oğula geçse bile oğul, görev için uygun değilse görevden alınıyordu. Nitekim, Hacı Hamza mahallesindeki Hacı Ahmed Ağa Camii'nde günlük bir akçe ücretle hatip ve imam olan Mehmed bin İbrahim'in vefat etmesiyle yerine imam ve hatipliğe getirilen oğlunun ehil olmadığının anlaşılması üzerine görevden alınmış ve 1803 tarihinde yerine kadı arzı ile İsmail göreve getirilmiştir.³³ Bir caminin birkaç cihetini üzerinde bulunduran bir görevlinin vefatı durumunda, bu görevler oğullarına paylaştırılabilmekteydi. Mesela, Hacı Hamza mahallesindeki Hacı Ahmed Ağa Camii'nde hem imam hem de hatip olan İsmail'in vefatıyla 1820 yılında imamlık görevi oğlu Mehmed'e, hatiplik görevi de diğer oğlu Abdullah'a tevcih edilmiştir.³⁴ Sinan Efendi Camii'nde imamlık ve

²⁶ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1092, s. 39

²⁷ Beydilli, a.g.e., s. 24

²⁸ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1133, s. 120

²⁹ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1094, s. 22

³⁰ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1082, s. 58

³¹ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1096, s. 16

³² VGMA, Hurûfât Defteri, No: 542, s. 54

³³ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 539, s. 79

³⁴ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 568, s. 19

hatiplik yapan Ali, 1728 yılında imamlık görevini oğlu Süleyman'a, hatiplik görevini de diğer oğlu Hüseyin'e terk etmiştir.³⁵ Sayık Köyü Mescidi'nde hasbî hatiplik yapan Mehmed'den boşalan imamlık görevine 1765 yılında oğlu Ali atanmıştır.³⁶ Şüphesiz bu örnekleri çoğaltmak mümkündür, ancak bu kadar örneğin bu konuda belli bir fikir verdiği düşüncesindeyiz.

Vefat eden görevlinin, yerine geçebilecek oğlu yoksa kardeşlerinden biri de göreve getirilebiliyordu. Demirci kazasında cami ve mescit cihetlerine bu şekilde yapılan pek çok atama örneği bulunmakla birlikte burada bir kaç zikredilecektir. Mesela, Sofular mahallesindeki Devlet Mescidi'nde günlük bir akçe ücretle imamlık yapan Seyyid İbrahim bin Seyyid Hafız Abdullah'ın vefatıyla 1811 tarihinde yerine kardeşi Seyyid Mehmed,³⁷ Şehre Küstü mahallesindeki Mürâizâde Hacı Süleyman Ağa'nın yaptırdığı mescitte imam olan Mehmed bin Hasan'ın çocuksuz vefat etmesi üzerine, mahalle ahâlisinden Hafız İbrahim, Ahmed bin Ali, Seyyid Hüseyin bin Mehmed, Seyyid Hüseyin'in imamete ehil olduğunu bildirmeleri ve vakıf mütevellisinin arzı ile 1820 tarihinde imamlık kardeşi Seyyid Hüseyin'e verilmiştir,³⁸ Küçük Köy Mescidi'nde imamlık yapan Mustafa'nın vefatıyla 1736'da yerine kardeşi Hasan Halife³⁹ ve Karapınar köyündeki Hacı Halil Camii'nde hatip olan Ahmed bin Mustafa'nın vefatıyla yerine 1816 tarihinde nâib arzı ile kardeşi Molla Mehmed bin Mustafa⁴⁰ göreve getirilmişlerdir.

Demirci kazasında birer tane örneği bulunmakla birlikte bazen vefat eden cihet sahibinin yerine damadı ve ammizâdesi de atanabiliyordu. Mesela, Beğ köydeki Hacı Şaban Camii'nde günlük yarım akçe ücretle imam ve hatiplik yapan Süleyman'ın vefatıyla yerine 1812 yılında damadı Molla Hasan bin Molla İsa,⁴¹ Marmaracık köyünde Elhac Ahmed Camii'ne hatip olan Hüseyin bin Ömer'in bilâ-veled vefatıyla yerine 1815 tarihinde ammizâdesi Hüseyin bin Mehmed imtihan edilerek hatipliğe getirilmiştir.⁴²

5-İmtihan Yoluyla Cihetlere Atama

Demirci ile ilgili vakıfların zikredildiği hurûfât defterlerindeki (1690-1830) bilgilerden, cami ve mescitlerin cihetlerine XIX. yüzyılın başına kadar herhangi bir imtihan yapılmadan cihet sahibinin oğlu veya yakını, şayet bunlar yok ise uygun birisinin göreve getirildiği görülmektedir. Ancak, XIX. yüzyılın başından itibaren, bütün atamalarda olmasa da, bazı atamalara imtihan yapılmadan ve

³⁵ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1144, s. 120

³⁶ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1075, s. 74

³⁷ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 541, s. 60

³⁸ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 568, s. 19

³⁹ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1094, s. 23

⁴⁰ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 568, s. 20

⁴¹ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 568, s. 18

⁴² VGMA, Hurûfât Defteri, No: 568, s. 20

ehliyeti ve yeterliliği anlaşılmadan herhangi bir kişinin imamlık, müezzinlik ve hatiplik gibi görevlere getirilmediği görülmektedir. Hurufât defterlerinde imtihanla atamaları yapılan kişilerin yeterlilikleri “sâdır olan emr-i şerîfe imtisâlen lede’l-imtihân istihkâkı zâhir ve nümâyan”⁴³ olduğu şeklinde belirtilmiştir. Burada şüphesiz imtihan sonucu atamaları yapılan görevlilerin tümünü belirtmek imkansızdır. Ancak, kaza merkezindeki ve köylerdeki cami ve mescit cihetlerine imtihan ile yapılan atamalara ilişkin bazı örnekler verilecektir.

Sofular mahallesinde Dereli Oğlu İbrahim Beşe’nin yaptırdığı mescitte hasbî imam olan Seyyid Mehmed Ali bin Osman çocuksuz vefat ettiğinden, yerine 1813 tarihinde atanan Seyyid Ali bin Seyyid Abdullah,⁴⁴ Yağmur mahallesindeki Arab Şeyh Süleyman Camii’nin imamı 1801 tarihinde⁴⁵ ve hatibi 1809 tarihinde⁴⁶ yapılan imtihan neticesinde yeterli bilgiye sahip olduklarının anlaşılmasından sonra göreve getirilmişlerdir. Benzer şekilde, Akdere Köyü Mescidi imamı 1810,⁴⁷ Ahadlar köyü hatibi 1814,⁴⁸ Çögürler köyünde halkın yaptırdığı camiye hatip olan İsmail bin Mustafa 1814,⁴⁹ Güveli Köyü Camii’ne hatip olarak atanan ve cemaatin de tercihi olan Ali bin Mehmed 1808,⁵⁰ Gümele köyünde halkın yeniden inşa ettiği camiye hasbî imam ve hatip olan Seyyid Hüseyin bin İbrahim 1820,⁵¹ Hoca Reislü Köyü Camii’ne hatip atanan Seyyid Hafız Süleyman 1814,⁵² İçikler Köyü Mescidi’ne babasının yerine imam olarak atanan İbrahim bin Ahmed 1801,⁵³ Kırk Ali Köyü Camii’ne hatip olarak atanan cemaatin de tercihi Mustafa bin Ahmed 1821,⁵⁴ Kıpırlar köyü hatibi İbrahim bin Abdullah’ın vefatıyla yerine hatip atanan Halil 1814,⁵⁵ Kerpiçlik Köyü Camii hatipliğine atanan Seyyid Mehmed 1802,⁵⁶ Köylüce köyünde ahâlinin yeniden yaptığı caminin hasbî hatibi Mehmed bin Osman 1819,⁵⁷ Öksüzlü köyünde Hacı Cafer Camii hatibi Mustafa bin Bektaş 1822 yılında⁵⁸ başarılı ve yeterli olduklarını yapılan imtihan neticesinde ispatladıktan sonra göreve getirilmişlerdir.

⁴³ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 565, s. 18

⁴⁴ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 568, s. 18

⁴⁵ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 565, s. 18

⁴⁶ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 541, s. 59

⁴⁷ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 541, s. 59

⁴⁸ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 568, s. 20

⁴⁹ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 568, s. 20

⁵⁰ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 541, s. 59

⁵¹ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 568, s. 19

⁵² VGMA, Hurûfât Defteri, No: 568, s. 20

⁵³ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 565, s. 19

⁵⁴ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 568, s. 19

⁵⁵ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 568, s. 20

⁵⁶ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 539, s. 79

⁵⁷ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 568, s. 19

⁵⁸ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 568, s. 19

6-Beratların Yenilenmesi ve Beratların Kaybedilmesi

Verilen bir berat, ancak üzerinde tuğrasını taşıdığı padişahın saltanatı süresince geçerli olduğundan, eski beratın yeni padişah zamanında da geçerli olması için "tecdid" edilmesi yani yenilenmesi gerekiyordu.⁵⁹ Hurûfât defterlerinde Demirci'deki cami ve mescitlerde görev yapanların beratlarının tecdidine dâir pek çok örnek bulunmaktadır. Mesela, Pazar mahallesindeki Sülemiş Camii'nde hasbî müezzin olan İbrahim'in 1725 tarihinde,⁶⁰ Saruhanoğlu Yakup Çelebi Camii'nde günlük bir akçe ile müezzin olan Seyyid Hüseyin'in müezzinlik beratı elindeki "*berât-ı atikî*" gereğince,⁶¹ Ece mahallesindeki Hacı Ahmed Mescidi'nde hasbî imam olan Mustafa'nın beratı 1781 yılında,⁶² Hacı Hasan Camii'nde günlük iki akçe ücretle vâiz olan Yusuf'un beratı 1712 yılında,⁶³ ve Umurlar köyündeki Hacı Abdürrahim Camii'nde günlük bir akçe ücretle imam ve hatip olan Mehmed'in eski beratı da 1777 yılında⁶⁴ tecdid edilmiştir.

Beratlar, "*zâyi*"leri, yani kaybedilmeleri halinde eskisi getirilip ilgili kalemlerden tahkiki yapıldıktan sonra yenisi veriliyordu.⁶⁵ Demirci'deki cami ve mescitlerde görevli pek çok imam ve müezzin ellerindeki beratları kaybettiklerinden kendilerine yenisi verilmiştir. Hacı Dur Beğ (Hacı Türbek) mahallesinde ismi belirtilmemiş bir camide günlük yarım akçe ücretle imam olan Hafız Hacı Süleyman'a 1758 tarihinde,⁶⁶ Saruhanoğlu Yakup Çelebi Camii'nde günlük iki akçe ile hatiplik yapan Abdullah'a 1760 tarihinde,⁶⁷ Bayramlı Köyü Mescidi'nde günlük yarım akçe ücretle imam olan Süleyman'a 1700 tarihinde,⁶⁸ Çöğürler Köyü Hacı Ali Camii'nde hasbî imam İsmail bin Mustafa'ya 1803 yılında,⁶⁹ Çavullar Köyü Yunus Camii hatibi Yusuf'a 1812 yılında,⁷⁰ Güveli köyü hatibi Ali'ye 1757,⁷¹ Kovancı köyü camii imamı Ahmed'e 1769,⁷² Mahmudlar Köyü Elhac Hasan Camii'nde günlük yarım akçe ücretle hatip olan Ahmed bin Mustafa'ya 1810,⁷³ yılında ellerindeki beratı kaybetmeleri sebebiyle *zâyiinden* yeni berat verilmiştir.

⁵⁹ Kütükoğlu, a.g.e., s. 136

⁶⁰ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1083, s. 126

⁶¹ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1092, s. 42

⁶² VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1158, s. 71

⁶³ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1153, s. 84

⁶⁴ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1158, s. 71

⁶⁵ Kütükoğlu, a.g.e., s. 137

⁶⁶ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1092, s. 41

⁶⁷ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1092, s. 42

⁶⁸ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1153, s. 83

⁶⁹ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 539, s. 79

⁷⁰ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 568, s. 18

⁷¹ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1092, s. 40

⁷² VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1082, s. 58

⁷³ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 541, s. 59

7-Mahallelinin Tercih

Cami ve mescitlerdeki cihetlere yapılan atamalarda etkili olan bir diğer husus da mahallelinin istediği ve tercih ettiği birinin vazifelere tayini idi. Mesela, Kasım Fakih mahallesinde Ebubekir Oğlu Mescidi'nde günlük bir akçe ücretle imam olan Ahmed çocuksuz vefat ettiğinden yerine 1824 yılında Seyyid Mehmed bin Hasan imamlığa,⁷⁴ Gümeçler köyünde Elhac Habib bin Mehmed'in yeniden inşa ettirdiği mescitte farz namazları kıldırarak imam olmadığını köy halkının meclis-i şer'e bildirmeleri üzerine 1728 yılında Habib Halife bin Ahmed imamlığa⁷⁵ ve Kürcü köyünde Hacı Hamza Oğlu Elhac Hasan'ın padişah izni ile yeniden yaptırdığı camiye lazım olan hatip için 1799 yılında Mehmed⁷⁶ isimli biri "*muhtâr-ı cemâat*" yani mahallelinin tercih ettiği kişi olarak hatipliğe getirilmiştir.

C-Demirci Kazasındaki Cami ve Mescitlerdeki Görevliler

1-İmam: Günümüzde cami ve mescitlerde günün belirli zamanlarında cemaate namaz kıldırarak görevli olarak bildiğimiz imamlar, Tanzimat dönemine kadar mahallenin muhtarı durumunda idiler ve mahallenin asayişinden, temizliğinden, namusundan, ölenlerin ve doğanların kayıtlarının tutulmasından, vergilerin dağıtımından, mahalleye gelen yabancıların kefalet altına alınmasından ve daha pek çok konulardan sorumlu kişilerdi.⁷⁷ Demirci kazasının da içinde yer aldığı hurûfât defterlerinde imamların yaptıkları bu vazifelere ilişkin bilgi bulunmasa da atamalarıyla ilgili yüzlerce kayıt bulunmaktadır.

a-İkinci İmam (İmâm-ı Sâni): Hurûfât defterlerindeki bilgilerden, Demirci'deki cami ve mescitlerde genelde tek imamın görev yaptığı anlaşılmaktadır. Ancak, Kasım Fakih mahallesindeki Şeyh İlâhî Camii'nde *imam-ı sâni* olarak görev yapan Ebubekir'in görevinin 1716 tarihinde yenilendiğine dair verilen bilgiden bu camide birden fazla imamın görev yaptığı anlaşılmaktadır.⁷⁸

2-Hatip: Bir topluluğa bir meseleyi anlatmak, bir fikri açıklamak, benimsetmek ve nasihat etmek amacıyla güçlü ve etkili konuşma yapan kişilere hatip denilmektedir.⁷⁹ Hatiplerin cuma ve bayram namazı kılınan camilere ve minber konulmuş mescidlere atamaları yapılyordu.⁸⁰

3-Müezzin: Namaz vaktinin geldiğini bildiren ezanı ve salâyı yüksek sesle okuyarak cemaati toplayan, imamı namaza çağıran kişidir. Zamanla müezzinlere yüklenen görevlerin çoğalması ile sayıları da artmıştır.⁸¹ Demirci'deki pek çok

⁷⁴ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 542, s. 54

⁷⁵ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 542, s. 55

⁷⁶ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 568, s. 18

⁷⁷ Beydilli, a.g.e, s. 7-9; Akın, Ahmet, "Osmanlı Devleti'nde Din Görevlilerinin Rölü, XVI. Asırda Bursa'da", Diyanet İlmî Dergi, 40/3, Temmuz-Ağustos-Eylül 2004, s. 52, 54

⁷⁸ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1133, s. 120

⁷⁹ Kaya, Mahmut, "Hitabet" DİA, c. 18, İstanbul, 1998, s. 156

⁸⁰ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 565, s. 18; 1096, s. 15; 542, s. 54

⁸¹ Önkol, Ahmet-Bozkurt, Nebi, "Cami", DİA, c. 7, İstanbul, 1993, s. 54

camii vakfının müezzinlik ciheti bulunuyordu. Ancak herhangi bir ücret almadan yani hasbî olarak görev yapanlar da vardı. Mesela, Hacı Dur Beğ mahallesindeki camide bir müezzine ihtiyaç duyulması ile Ali isminde birisinin bu göreve uygun görülmesi sonucu hasbî olarak 1742 yılında ataması yapılmıştır.⁸²

a-İkinci Müezzini (Müezzini-i Sâni): Hurûfât defterlerinde, Demirci'deki bazı camilere cemaatin çokluğu ve bir müezzinin yetersiz olması sonucu ikinci bir müezzine ihtiyaç duyulduğu gerekçesi ile yapılan atamalara dair bilgiler bulunmaktadır. Mesela, 1718 tarihinde Hacı Dur Beğ mahallesindeki Hacı Ağa Camii'ne Mehmed,⁸³ 1720 tarihinde Yakup Çelebi Camii'ne günlük yarım akçe ücretle Mehmed,⁸⁴ 1716 tarihinde Pazar mahallesindeki Sülemiş Camii'ne Ahmed hasbî olarak,⁸⁵ 1716 tarihinde Kasım Fakih mahallesindeki Şeyh İlâhi Camii'ne günlük yarım akçe ile Mehmed⁸⁶ ve 1700 yılında Hacı Hamza mahallesindeki Seyyid Hacı Mehmed Camii'ne Ömer⁸⁷ isminde birisi bir müezzine daha ihtiyaç olduğu gerekçesi ile ikinci müezzin olarak atanmışlardır.

b-Beş Vakit Namaz Müezzini (Evkât-ı Hamse Müezzini): Hurûfât defterlerinde, bazı cami ve mescitlerin müezzinlik cihetlerine atama yapılırken müezzinin görevinin evkât-ı hamse müezzinliği olduğu belirtilmiştir. Hacı Dur Beğ

mahallesindeki ismi belirsiz bir camide "evkât-ı hamse müezzini" olan Hasan vefat etmiş ve yerine 1757 tarihinde Mehmed Halife⁸⁸ ve Durhasan köyündeki Hacı Ali Efendi Camii'nde "evkât-ı hamse müezzini" Ahmed'in vefatıyla yerine kadı arzı ile 1744 yılında Ramazan Halife⁸⁹ müezzin olarak atanmıştır.

c-Cuma Müezzini: Cuma müezzini adından da anlaşılacağı üzere cuma günü cuma namazı sırasında görev yapıyor olmalıdır. Bazı camilere cuma günü görev yapması için atanan müezzinler bulunmaktadır. Mesela, 1731 tarihinde Pazar mahallesindeki Hacı Hüseyin Ağa Camii'ne günlük yarım akçe ücretle Yusuf,⁹⁰ 1718 tarihinde Saruhanoğlu Yakup Çelebi Camii'nde cuma müezzinliği yapan İbrahim'in vefatıyla yerine oğlu Mehmed,⁹¹ 1719 tarihinde Kasım Fakih mahallesindeki Seyyid Hacı Mehmed Camii'nde günlük yarım akçe ile cuma müezzinliğini yapan İsmail'in vefatı üzerine yerine Mustafa,⁹² 1736 tarihinde Koca Ahmed Köyü Camii'ne Ahmed Halife hasbî olarak,⁹³ Kovancı Köyü Camii cuma müezzini Veli'nin vefatıyla yerine Ali,⁹⁴ 1730 yılında Kılavuzlar köyü

⁸² VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1094, s. 22

⁸³ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1133, s. 122

⁸⁴ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1133, s. 122

⁸⁵ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1133, s. 121

⁸⁶ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1133, s. 120

⁸⁷ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1153, s. 89

⁸⁸ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1092, s. 41

⁸⁹ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1100, s. 19

⁹⁰ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1731, s. 22

⁹¹ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1133, s. 122

⁹² VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1133, s. 122

⁹³ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1094, s. 23

⁹⁴ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1143, s. 190

cuma müezzini olan Veli'nin yerine 1730'da Abdi,⁹⁵ 1716 tarihinde Mahmudlar Köyü Camii'nde cuma müezzini Mustafa'nın yerine oğlu İbrahim⁹⁶ cuma müezzinliğine getirilmişlerdir.

d-Vakit ve Cuma Müezzini: Bazı camilerdeki müezzinler hem vakit namazlarında hem de cuma günü görev yapıyorlardı. Sinan Efendi mahallesinde Hacı Hasan'ın inşa ettirdiği camide günlük bir akçe ile "*vakit ve cum'a müezzini*" olan Ömer'in vefatıyla yerine 1743 tarihinde oğlu Mustafa getirilmiştir.⁹⁷ Yine Karapınar köyünde Elhâc Halil Camii'nde günlük yarım akçelik ücretle "*yevm-i cum'ada ve evkât-ı hamsede müezzin olan*" Mehmed bin Mustafa'nın beratı 1740 yılında yenilenmiştir.⁹⁸

e-Vakit, Salâ ve Cuma Müezzini: Hurufat defterlerinde, camilerde görevli müezzinlerin görevlerinin sadece müezzinlik olduğu belirtilmeyip bunun hangi görevleri kapsadığı da belirtilmiştir. Bu hususla ilgili olarak, Sinan Efendi mahallesinde Sinan Efendi Camii müezzini Ahmed'in vefatıyla yerine Musa bin Mehmed'in 1790 yılında "*evkât-ı hamse, salâ ve cumâ müezzini*" olarak atandığı belirtilmektedir.⁹⁹

f-Salâ Müezzini: Defterlerdeki bilgilerden, görevlerinin sadece salâ getirmekten ibaret olan müezzinlerin bulunduğu da anlaşılmaktadır. Kasım Fakih mahallesindeki Şeyh İlâhî Camii'nde salâ müezzini olmadığından 1702 tarihinde günlük yarım akçe ücretle Mehmed'in,¹⁰⁰ 1697 tarihinde Hacı Dur Beğ mahallesindeki Hacı Ağa Camii'nde "*salâ müezzini*"nin vefatıyla yerine günlük yarım akçelik ücretle Mehmed'in,¹⁰¹ salâ müezzini olarak atandığını görüyoruz. Kasım Fakih mahallesindeki Seyyid Hacı Mehmed Camii'nde salâ müezzini olan Ali'nin beratı da 1704 yılında yenilenmiştir.¹⁰²

4-Vâiz: Vâiz, cami veya başka mekanlarda halka dinî nasihatlerde bulunan kişidir. Hurûfât defterlerindeki bilgilerden, Demirci'deki bazı camilerde vâizlik cihetinin olduğu ve vâizlerin diğer cihet sahiplerinden farklı olarak kadı veya nâib arzı yanında şeyhülislâmın işareti ile atandıkları görülmektedir. Burada, hangi camilerde vâizlik kadrosunun bulunduğu tek tek belirtilmeyecektir. Bu konuya aşağıda kazadaki camiler konusunda değinileceğinden bir iki örnek verilmekle iktifa edilecektir. Demirci çarşısındaki Hacı Hasan Camii'nde günlük iki akçe ücretle vâiz olan Şeyh Hacı Himmet'in vefatıyla, yerine oğlu İbrahim 1787 tarihinde nâib Seyyid Ahmed'in arzı ve şeyhülislâm Ahmed Efendi hazretlerinin işareti ile¹⁰³ ve Sinan Efendi mahallesinde merhûm Sinan Efendi Zâviyesi Camii'nde hasbî vâiz olan Seyyid Şeyh Ali bin Seyyid Şeyh Hüseyin'in vefatıyla

⁹⁵ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1094, s. 22

⁹⁶ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1133, s. 120

⁹⁷ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1100, s. 19

⁹⁸ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1094, s. 24

⁹⁹ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 537, s. 101

¹⁰⁰ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1153, s. 83

¹⁰¹ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1140, s. 115

¹⁰² VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1153, s. 86

¹⁰³ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1096, s. 13

yerine oğlu Seyyid Şeyh Mehmed İzzeddin imtihan ile ve Şeyhülislâm Kadızâde Mehmed Tâhir Efendi'nin işaretiyle 1828 yılında vâizlik görevine getirilmiştir.¹⁰⁴

5-Aşırhan: Cemaatle kılınan namazlardan sonra veya değişik toplantılarda ibadet maksadıyla on ayet veya on ayet uzunluğunda Kur'ân'dan ayetler okuyan kişiye aşırhan denilmektedir.¹⁰⁵ Pazar mahallesindeki Sülemiş Camii'nde günlük yarım akçe ile Molla Mehmed'in aşırhan olmak isteğini "*mahalle ahâlisi meclis-i şer'e haber vormeleriyle*" kendisine bu görev için 1739 tarihinde,¹⁰⁶ Saruhanoğlu Yakup Çelebi Camii'nde aşırhan olarak görev yapan Osman "*bî-berat*" olduğundan 1722 tarihinde¹⁰⁷ ve adı geçen aşırhan Osman'ın vefatıyla da yerine günlük bir akçe ücretle aşırhan olarak görev yapması için 1751 tarihinde Ahmed Halife'ye berat verilmiştir.¹⁰⁸ Bazı kişiler hem aşırhan hem de müezzin olarak görev yapabiliyordu. Nitekim, Kasım Fakih mahallesindeki Seyyid Hacı Mehmed Câmii'ne 1706 tarihinde bir kişi hem aşırhan hem de müezzin olarak atanmıştır.¹⁰⁹

6-Cüzhan: Cüzhan, vâkının belirlediği zamanlarda Kur'ân'dan cüz okuyan kişidir. Saruhanoğlu Yakup Çelebi Camii'nde "*her hafta bir cüz Kur'an tilâvet etmek vazîfesine sâhib*" ömer vefatıyla yerine 1736 tarihinde oğlu Ali'nin atandığına dair bilgi bulunmaktadır.¹¹⁰ Yine aynı camide günlük iki akçe ücretle cüzhan olan Seyyid İbrahim'in vefatıyla yerine 1699 tarihinde kız kardeşi Rahime Hatun getirilmiştir.¹¹¹

7-Devirhan: Kasım Fakih mahallesindeki Kavaklı Camii'ne cuma günü için hem müezzin hem de devirhan olan Mehmed bin Ahmed elindeki beratı kaybettiğinde 1805 tarihinde kendisine zâyinden yeni berat tevcih olunmuştur.¹¹²

8-Tesbihan: Allah'ı ta'zim maksadıyla bazı lâfızları söyleyen kişidir. Demirci'deki camilerde tesbihanlık görevi sadece Saruhanoğlu Yakup Çelebi Camii'nde bulunmaktadır. Köhne mahallesindeki (Cami- Atik) bu camide günlük bir akçe ile tesbihan olan Abdülkerim'in vefatıyla vakıf mütevellisi Hüseyin arzı ile 1723 tarihinde bu göreve Mehmed¹¹³ ve aynı caminin hamam vakfı gelirlerinden günlük bir akçe ile tesbihân ve iki akçe ile aşırhan olan Hüseyin'den boşalan göreve de müteveli arzı ile 1730 tarihinde Seyyid Ahmed getirilmiştir.¹¹⁴

9-Dersiâm: Medreselerde öğrencilere ve camilerde halka açık ders verme yetkisine sahip kişidir.¹¹⁵ 1716 tarihinde Pazar mahallesindeki Sülemiş Camii'nde günlük yarım akçe ücretle dersiâmlık yapan Sâlih'in vefatıyla yerine Ali isminde

¹⁰⁴ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 542, s. 55

¹⁰⁵ Uzun, Muhammed, "Aşr-ı Şerîf", DİA, c. 4, İstanbul, 1991, s. 24

¹⁰⁶ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1094, s. 23

¹⁰⁷ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1133, s. 123

¹⁰⁸ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1100, s. 20

¹⁰⁹ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1153, s. 84

¹¹⁰ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1094, s. 23

¹¹¹ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1153, s. 83

¹¹² VGMA, Hurûfât Defteri, No: 539, s. 79

¹¹³ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1119, s. 7

¹¹⁴ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1144, s. 120

¹¹⁵ İbşirli, Mehmet, "Dersiâm", DİA, c. 9, İstanbul, 1994, s. 185

birisi bu göreve getirilmiştir.¹¹⁶ Hacı Ahmed Ağa, sahip olduğu boyacı dükkanı icâsesini Pazar mahallesindeki Sülemiş Camii'nde "*fıkh-ı şerif tedris*" olunması için oluşturduğu "*dersiâmlık*" cihetine vakf etmiş ancak, dersiâm olan Şeyh Ali'nin vefatıyla boşalan dersiâmlık vazifesine, Şeyhülislâm Molla Seyyid Mehmed bin Zeynelâbidin Hazretleri'nin işaretiyle 1818 tarihinde Seyyid Mustafa bin Hüseyin atanmıştır.¹¹⁷

10-Muarrif: Camilerde namazdan sonra vâkıfa ve bütün müminlere dua eden, cüz ve devir okuyan, açıktan cüz takip eden müezzin veya dervişe denilmektedir.¹¹⁸ Muarrifler genelde güzel sesli, güzel sözlü, ilmî ve edebî kültürü olan kişiler arasından seçilirdi.¹¹⁹ Saruhanoğlu Yakup Çelebi Camii'nde günlük bir akçe ile muarriflik yapan Mustafa'nın görevi 1731 tarihinde yenilenmiştir.¹²⁰

11-Kayyım: Demirci'deki cami ve mescit vakıflarındaki cihetlerden bir diğeri de kayyımlıktır. Her camide olmasa da bazı camilerde bu cihete rastlanmaktaydı. Kayyımlar, hayır müesseselerinin intizam ve temizliğini temin ve eşyalarını muhafaza etmekle görevli kişilerdi.¹²¹ Aşağıda, camilerle ilgili verilecek tabloda hangi camilerde kayyımlık cihetinin bulunduğu belirtilmiştir.

12-Ferrâş: Cami, mescit ve imâret gibi müesseselerin temizliğini yapan, halı, kilim ve hasır gibi mefrûşâtını seren kişilerdir.¹²² Hangi camilerde bu cihetin mevcut olduğu kazadaki cami ve mescitleri toplu olarak gösteren tabloda belirtilmiştir.

13-Mütevelli: Vakfın işlerini vâkıfın belirlediği şartlara ve dinî hükümlere göre idare eden kişidir. Vâkıfın şartlarına göre kadı tarafından tayin edilirlerdi.¹²³ Yukarıdaki sayfalarda, Demirci'deki bazı cami cihetlerine mütevelli arzı ile pek çok atama yapıldığına dair örnek verilmiştir.

14-Câbi: Câbi, kısaca vakıf tahsildârına denilmektedir.¹²⁴ Vakfa ait her tür gelirin toplanmasından câbî sorumludur. Câbiler de diğer cihet sahipleri gibi görevlerinde kusurlu olduklarında görevden alınıyorlardı. Nitekim, Saruhanoğlu Yakup Çelebi Camii vakfının câbisi olan Seyyid Hüseyin 1756 yılında "*edâ-yı hidmet itmeyüb terk-i hidmet ettiğinden gayri vakfın harâbına bâ'is ve bâdî*" olduğu gerekçesi ile görevden alınıp, eski câbi Seyyid Ahmed göreve tekrar getirilmiştir.¹²⁵

¹¹⁶ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1133, s. 120

¹¹⁷ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 568, s. 18

¹¹⁸ Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, 1997, s. 659; Kunter, H. Bâki, "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri", Vakıflar Dergisi, Sayı I, Ankara, 1938, s. 112

¹¹⁹ Köprülü Fuad, "Vakfa Ait Tarihi İstilahlar", Vakıflar Dergisi, Sayı I, Ankara, 1938, s. 136

¹²⁰ VGMA, Hurûfât Defteri, No: 1094, s. 22

¹²¹ Kunter, a.g.m., s. 112

¹²² Pakalın, M. Zeki, Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, c. I, İstanbul, 1993, s. 608

¹²³ Pakalın, a.g.e., c. II, s. 640

¹²⁴ Kunter, a.g.m., s. 115

¹²⁵ VGMA, Defteri, No: 1092, s. 40

15-Nâzır: Mütevellî'nin üstünde, vakfın her tür işine bakan ve umûmî kontrol görevi yapan kişidir.¹²⁶ Demirci'de hangi cami vakfının nâzırlık ciheti bulunduğu ile ilgili bilgiler aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Sonuç

Osmanlı şehirlerinde mahallelerin kurulmasında ve mahalle halkının birbirleri ile olan ilişkilerinin geliştirilmesinde ve devamında cami ve mescitler önemli bir görev ifa ediyorlardı. Mahalle bazen bir cami ve mescidin adını alarak onun etrafında kurulur ve geliyordu. Şehrin merkezinde daha çok içinde Cuma namazı kılınan camiler bulunurdu. Kenar mahallelerde ve nüfusun seyrek olduğu mahallelerde ise mescitler yer alırdı. Bu durumun Demirci kazası için de aynı olduğunu söylemek mümkündür. Kazadaki iki üç mahalle dışında bütün mahallerde en az bir cami mevcuttu. Hatta bazen aynı mahallede hem cami hem de mescit yer alıyordu.

Hurufât defterlerine göre, ekte tablolar halinde verilen Demirci kaza merkezi ile köylerindeki cami ve mescitlerde hizmet veren görevliler kadı, nâib ve bazen de mütevellî arzı ile atanıyorlar ve günlük yarım akçe ile iki akçe arasında değişen miktarlarda ücret alıyorlardı. Hatipler diğer cihet sahiplerine göre daha fazla ücret almaktaydılar. Camilerde mescitlere göre daha çeşitli alanlarda hizmet veren görevliler mevcuttu. Demirci'de Saruhanoğulları Döneminde Saruhanoğlu Yakup Çelebi tarafından 1407 yılında yaptırılmış olan ve bugün *Eski Cami* veya *Yar Cami* olarak bilinen cami en fazla görevlisi olan camiydi.¹²⁷ Bu camiye Şeyh İlâhî ve Hacı Hasan camileri takip ediyordu. Bugün camilerde görev yapan kişiler sadece imam ve hatiplerden oluşmakta iken, incelediğimiz dönemde cami ve mescitlerde ona yakın sayıda her biri ayrı görev yapan görevliler mevcuttu. Mesela, bugün cami temizliği müezzinler yapmakta iken incelediğimiz dönemde bu iş ferraşlar tarafından yerine getirilmekte idi.

Kaza merkezinde, bugünkü cami ve mescit sayısının¹²⁸ iki katından fazla sayıda cami ve mescit bulunuyordu. Bu sayının fazlalığı ihtiyaçla alakalı olabileceği gibi hayır sahiplerinin çokluğu ile de alakalı olabilir. Kaza merkezindeki bazı camilerde birden fazla imam ve müezzinin görev yapmaktadır. Bu durum camilerin büyüklüğü veya cemaatin fazlalığı alakalı olmalıdır. Cami görevlileri arasında en fazla dikkati çekenler müezzinlerdir. Çünkü müezzinler ifa ettikleri göreve göre *salâ müezzini*, *Cuma müezzini* ve *evkât-ı hamse müezzini* şeklinde görev tanımları ayrıntılı bir şekilde belirtilerek göreve atanmışlardır. Bazen bir camide, belirtilen müezzin çeşitlerinin hepsi birden görev

¹²⁶Kunter, a.g.m., s. 115

¹²⁷ Tarihî bir kıymeti hâiz olan Demirci'deki bu en eski caminin büyük bir kısmı 2005 yılında meydana gelen bir yangında yanmış olup bugün bir enkaz görünümündedir. Caminin restorasyonu ile ilgili henüz herhangi bir çalışma başlatılmamıştır.

¹²⁸ Demirci Mithat Paşa Mahallesi Camii müezzinini İrfan Gökmen'den edindiğimiz bilgiye göre 31.05.2006 tarihi itibarıyla Demirci'deki cami ve mescitlerin toplamı toplam 28'dir.

yapabiliyordu. Kazadaki mescitlere yapılan atamaların büyük kısmını imamlar oluşturmaktaydı.

Cihetler genel olarak, babadan oğula geçmekle birlikte, mahallelinin tercihi ve XIX. yüzyılın başından itibaren de imtihan göreve atanmada etkiliydi. Köylerin üçte birinde mescit, üçte ikisinde cami ve bazı köylerde ise hem mescit hem cami mevcuttu. Cemaatin artması ve mescitlerin yetersiz kalması sonucu, bazı mescitler hayır sahibi kişiler veya köy halkı tarafından yeniden inşa edilerek ve bir minber konularak camiye dönüştürülmüştür.

Kaynakça

- Akın, Ahmet (2004), "Osmanlı Devleti'nde Din Görevlilerinin Rolü, XVI. Asırda Bursa'da", **Diyanet İlmî Dergi**, 40/3, S. 49-70
- Arseven, C. Esad (1966), "Mescid", **Sanat Ansiklopedisi**, c. III, İstanbul
- Beydilli, Kemal (2001), **Osmanlı Devleti'nde İmamlar ve Bir İmanın Günlüğü**, İstanbul
- Devellioğlu, Ferit (1997), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yayını, Ankara
- İbşirli, Mehmet (1994), "Dersiâm", **DİA**, c. 9, s. 185, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul
- Kaya, Mahmud (1998), "Hitabet" **DİA**, c. 18, s. 156-158, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul
- Köprülü, Fuat (1938), "Vakfa Ait Tarihi İstılahlar Meselesi", **Vakıflar Dergisi**, sayı 1, s. 131-138, Ankara
- Kunter, H.Baki (1938), "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri", **Vakıflar Dergisi**, Sayı. I, Ankara, s. (103-131)
- Kütükoğlu, Mübahat (1998), **Osmanlı Belgelerinin Dili**, İstanbul
- Önkol, Ahmet- Bozkurt, Nebi (1993), "Cami", **DİA**, c. 7, s. 46-56, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul
- Sönmez, Şükrü-Seçkin, Selçuk (2002) "İstanbul Mescitleri", **Türkler Ansiklopedisi**, c. 12, s. 139-148, Yeni Türkiye Yayını, Ankara
- Uzun, Muhammed (1991), "Aşr-ı Şerif", **DİA**, c. 4, S. 24, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Hurûfât Defterleri** No: 1153 (1690-1704), 1140 (1696-1699), 1133 (1716-1723), 1119 (1723-1726), 1094 (1730-1741), 1100 (1742-1754), 1092 (1754-1761), 1082 (1768-1770), 1075 (1764-1773), 1158 (1774-1787), 1096 (1775-1783), 1095 (1784-1788), 537 (1788-1795), 565 (1795-1801), 539 (1802-1808), 541 (1808-1811), 568 (1812-1821), 542 (1823-1829), 1144 (1728-1730).

Ek Tablo-1 Demirci Kaza Merkezindeki Camiler

Mahalle Adı	Cami Adı	Caminin Defterlerde Zikredildiği Tarih Aralığı	Cami Vakfı Cihetleri ¹²⁹ ve Bu Cihetlere Yapılan Atama Sayısı	Cami İle İlgili Atamaların Zikredildiği Hurûfât Defteri ve Sayfa Numarası
Hacı Hasan	Hacı Hasan	1702-1826	2/i-h, 5/mü, 5/h, 6/müt, 1/k, 2/câ, 3/nâ, 2/i-h-mu. sıb, 1/f, 4/vâ,	1153, s. 83-86; 1133, s. 120, 121; 1094, s. 22, 23, 24; 1100, s. 20; 1092, s. 40, 42; 1082, s. 59; 1158, s. 71; 1096, s. 15-16; 1095, s. 13; 537, s. 104; 541, s. 59; 568, s. 18-19; 542, s. 54
Hacı Hamza veya Yeni Cami Mah.	Hacı Ahmed Ağa Cami ¹³⁰	1699-1820	2/i, 3/h, 2 /mü, 3/mü-sâ, 1/mu.sıb, 2/i-h	1140, s. 115; 1094, s. 22; 1100, s. 19; 1133, s. 120; 539, s. 79; 568, s. 19; 1096, s. 16
Hacı Hamza	Seyyid Hacı Mehmed	1699-1702	1/mü, 1/vâ, 2/h, 1/mü-sâ, 1/müt, 1/sa-mü,	1153, s. 83
Hacı DurBeğ ¹³¹	Hacı Ağa Cami	1697-1820	3/mü, 1/sa. mü, 2/m-sâ, 3/i	1100, s. 19; 1153, s. 84; 1140, s. 115; 1133, s. 122,123; 1094, s. 22; 1092, s. 39; 565, s. 19; 568, s. 18-19
"	Kul Oğlu Cami	1730	2/k, 3/h	1144, s. 120; 1094, s. 22; 537, s. 105; 568, s. 19; 542, s. 54

¹²⁹ Tablonun bu sütununda belirtilen tarihler arasında, camilerde hangi cihet için kaç atama yapıldığı belirtilmiştir. Bu sütundaki, kesme (/) işaretinden önceki rakamlar yapılan atama sayısını, sonrakiler ise görevlileri göstermektedir. Bu sütunda yer alan görevliler için şu kısaltmalar kullanılmıştır. İmam=i, imam-ı evvel=i-ev, imam-ı sâni=i-sâ, imam-hatip=i-h, hatip=h, müezzin=mü, müezzin-i sâni=mü-sâ, cuma müezzini=cu-mü, evkât-ı hamse müezzini=e-ha-mü, salâ müezzini=sa-mü, aşır-hân ve müezzin=aşrh-mü, müezzin ve devirhan=mü-dvrh, vâiz=vâ, cuma vâizi=cu-vâ, ferrâş=f, kayyım=k, müteveli=müt, câbi=câ, nâzır=nâ, imam-hatip-muallim-i sıbyan=i-h-mu-sıb., muallim-i sıbyan=mu-sıb., dersîâm=der-âm, aşır-hân=aşrh., cüz-hân=cüzh., tesbi-hân=tesh, muarriif=mua.

¹³⁰ Bu cami, defterlerde Hacı Seyyid Ahmed Ağa Cami, Seyyid Hacı Ahmed Cami gibi adlarla da zikredilmektedir. Bkz Hurûfât Def. No: 1094, s. 22; 1133, s.120. Ayrıca bu cami, 1781 tarihinde Yeni Cami mahallesinde zikredilmektedir. bkz. VGMA. Hurûfât Def. No: 1096, s. 16

¹³¹ Bu mahalle, 1094 numaralı hurâfât defterinin 22. sayfasında İmam Dur Beğ mahallesi olarak zikredilmektedir.

“	Hacı Abdullah Cami	1742	1/müt	1100, s. 19
“	İsmi Belirsiz	1742-1818	2/i, 1/mü, 2/vâ, 1/i-h-mü	1092, s. 41; 1100, s. 19; 568, s. 18
Kasım Fakih	(Seyyid) Hacı Mehmed Cami ¹³²	1703-1787	6/i, 5/h, 1/vâ, 1/sa-mü, 1/aşrh-mü, 1/mü	1153, s. 84, 86; 1094, s. 22, 23; 1100, s. 19; 1092, s. 40, 41; 1075, s. 74; 1096, s. 16; 1095, s. 13; 1095, s. 13; 1133, s. 123
“	Kavaklı Cami	1730-1805	1/i, 1/mü-dvrh	1094, s. 22; 539, s. 79
“	Şeyh İlâhî Cami ¹³³	1702-1795	16/i, 7/h, 1/i-ev, 1/i-sâ, 4/mü, 7/k, 1/f, 1/cu-vâ, 1/sa-mü	1153, s. 83, 84, 86; 1133, s. 120, 121, 122, 123; 1119, s. 7; 1094, s. 21, 22, 23; 1100, s. 20; 1092, s. 39; 1075, s. 74; 565, s. 18; 1144, s. 120
“	Ashâb-ı Hayr Binası Cami	1818	1/mü	568, s. 18
Pazar	Sülemiş Câmî ¹³⁴	1691-1824	5/i, 7/mü, 11/h, 1/f, 2/der.âm, 1/aşrh, 1/şeyh	1153, s. 83, 86; 1140, s. 114; 1133, s. 120, 121, 122; 1083 s. 126; 1094, 22, 23; 1100, s. 19, 20; 1075, s. 74; 1158, s. 71; 1096, s. 15; 1095, s. 13, 15; 568, s. 18; 542, s. 62; 1144, s. 62; 1144, s. 120
“	Seyyid Hacı Hüseyin Ağa Cami ¹³⁵	1718-1824	4/i, 1/mü, 1/cu-mü, 2/h	1133, s. 122; 1094, s. 22; 1092, s. 41; 1075, s. 74; 1158, s. 71; 1096, s. 16; 541 s. 59; 542, s. 62

¹³² Bu cami bazı defterlerde Seyyid Elhac Mehmed Cami olarak da geçmektedir. Bkz. VGMA. Hurûfât Def. No: 1094, s. 23; 1100, s. 19; 1092, s. 40; 1133, s. 123

¹³³ Bu cami, genelde Kasım Fakih mahallesinde zikredilmesine rağmen, 1100 numaralı hurûfât defterinin 20. sayfasında Yenice mahallesinde bulunan bir cami olarak zikredilmektedir. Yine bir diğer kayıta da, bu cami Kıran mahallesinde zikredilmektedir. bkz. VGMA. Hurûfât Def. No. 1153, s. 86

¹³⁴ Bu caminin adı, 1094 numaralı hurûfât defterin 23. sayfasında “Zâkir Molla Sülemiş Camii” olarak geçmektedir.

¹³⁵ Bu cami hurûfât defterlerinde bazen Ağa lâkabı zikredilmeksizin de geçmektedir. Bkz. Hurûfât Defteri no 1133, s. 122; 1094, s. 22; 1092, s. 41; 1075, s. 74

Câmi-i Atîk	Saruhan Oğlu Yakub Çelebi Câmi ¹³⁶	1690-1821	13/i, 7/h, 8/mü, 1/sâ-mü,, 1/cu-mü, 2/i-h, 5/k, 3/aşrh, 2/cu-vâ, 7/nâ, 7/câ, 2/tesh, 4/cüzh, 1/mua, 1/i-n, 7/müt,	1153, s. 83, 84, 86; 1140, s. 114, 115; 1133, s. 120, 121, 122, 123; 1119, s. 7; 1143, s. 190; 1094, s. 22, 23; 1100, s. 20, 21; 1092, s.39, 40, 41, 42; 1082, s. 58, 59; 1075, s. 74; 1158, s. 71;1096, s. 15-16; 565, s. 18; 539, s. 79; 568, s. 18, 19; 1144, s. 120
Sinan Efendi	Sinan Efendi Cami	1696-1828	5/mü, 2/f, 5/i, 4/h, 1/vâ, 1/ ev-ha-mü, sa-mü, cu-mü	1140, s. 114;1153, s. 84; 1158, s. 71; 537, s. 101; 1133, s. 122; 1144, s. 120; 1144, s. 120; 1100, s. 19; 1095, s. 13; 565, s. 18; 541, s. 59; 568, s. 18; 542, s. 54; 542, s. 55
“	Hacı Hasan Cami	1704-1812	6/k, 1/e-h-mü ve cu-mü, 1/mü	1153, s. 86, 1133, s. 122; 1100, s. 19; 1096, s. 15, 537, s. 104, 568, s. 18;
Sofular	Kayyumzâde Elhâc Mehmed Tahir Ef. Binası Zikr-i Âbâd Kâdirî Cami	1827	1/i, 1/h, 1/mü	542, s. 55
Şecaeddin	Alaca Mescidi demekle ma'rûf Hacı Ali Cami	1825	1/h	542, s. 54
Şeyh Süleyman	İsmi Belirsiz	1767-1787	2/h	1075, s. 74; 1095, s. 13
Yağmur	Arap Şeyh Câmi ¹³⁷	1704-1821	3/i, 6/h, 1/mü, 1/k	1153, s. 84, 86; 1094, s. 22; 1095, s. 13; 565, s. 18; 539, s. 79; 541, s. 59; 568, s. 19
Kozağaç Nam Mahal-de	İsmi Belirsiz	1742-1767	1/mü, 1/vâ	1100, s. 19; 1075, s. 74

¹³⁶ Bu cami, 1082 numaralı hurûfât defteri'nin 58. sayfasında Tekke Mahallesi'nde (Hacı Baba Tekkesi) zikredilmektedir.

¹³⁷ Bu cami, mahalle belirtilmeksizin, 1100 numaralı Hurûfât defterinin 20. sayfasında Arap Şeyh Süleyman Cami, 1082 numaralı defterin 58. sayfasında Şeyh Süleyman Cami ve 1092 numaralı defterin 39. sayfasında Süleyman Efendi Cami isimleriyle de zikredilmektedir.

Mahallesi Belirsiz	Ali Efendi	1716	1/i	1133, s. 121
"	Hüseyin Balı? Cami	1716	1/mü	1133, s. 121

Ek Tablo-2 Demirci Kaza Merkezindeki Mescitler

Mahalle Adı	Mescit Adı veya Mescidi Yapıtıranın Adı	Mescidin Defterlerde Zikredildiği Tarih Aralığı	Mescit Vakfının Cihetleri ve Bu Cihetlere ¹³⁸ Yapılan Atama Sayısı	Mescit İle İlgili Atamaların Zikredildiği Hurûfât Defteri ve Sayfa Numaraları
Hacı Baba	Abdi Oğlu Koca Salih Mescidi	1716-1766	3/i, 1/müt.	1133, s. 121; 1082, s. 58; 1075, s. 74
Cami-i Atik	Süleyman İsimli Yeniçeri	1702	1/i	1153, s. 83
"	Beyzâde Şeyh Halil Ağa	1786	1/i	1095, s. 13
Ece	Kıran Mescidi	1720	1/i	1133, s. 122
"	Elhâc Mescidi	1765	1/i	1075, s. 74
"	Hacı Ahmed Mescidi	1728-1820	4/i	1144, s. 120; 1158, s. 71; 539, s. 79; 568, s. 19
Hacı Hasan	Elhâc İsmail Ağa Mescidi	1760-1765	2/i	1075, s. 74;
"	Hacı Ahmed Ağa Mescidi	1716-1828	3/i	1133, s. 121; 1096, s. 16; 542, s. 55
Hacı Dur Beğ	Hacı Ağa Mescidi	1757	1/müt.	1092, s. 40
"	Hacı Abdi Mescidi	1710?	1/f	1133, s. 120

¹³⁸ Tablonun bu sütunda, mescitler için belirtilen tarihler arasında hangi cihet için kaç atama yapıldığı belirtilmiştir. Bu sütundaki kesme (/) işaretinden önceki rakamlar yapılan atama sayısını, sonrakiler ise görevlileri göstermektedir. Bu sütunda yer alan görevliler için şu kısaltmalar kullanılmıştır. İmam=i, müezzini=mü, cuma müezzini=cu-mü, ferrâş=f, kayyım=k, mütevellî=müt.

“	İmam Ahmed Mescidi	1730-1758	4/i,	1094, s. 22; 1100, s. 20; 1092, s. 41
“	Elhac Ahmed Ağa	1823	1/i	542, s. 54
İç Hisar	Şeyh Sinan Mescidi	1716	1/i	1133, s. 12
İç Hisar veya Ağca Hisar	Muin Mescidi ¹³⁹	1718-1795	5/i	1133, s. 122; 1094, s. 23; 1095, s. 13; 565, s. 18; 1144, s. 120
“	Ebubekir Oğlu Hacı Hüseyin Mescidi	1718	1/i	1133, s. 122
“	Hacı Ahmed Ağa Mescidi	1736-1795	3/i	1094, s. 23; 1092, s. 40; 565, s. 18
“	Abdullah Bey	1810	1/i	541, s. 59
Kasım Fakih	Ebubekir Ağa Mescidi	1758-1824	3/i	1094, s. 41; 537, s. 105; 542, s. 54
“	Sinan Efendi Mescidi	1706-1819	5/i	1153, s. 84; 1096, s. 16; 537, s. 105; 568, s. 12, 19
“	Bahşizâde Hacı Mustafa Mescidi	1706	1/i	1153, s. 84
“	Abdi Çelebi Bin Kadı Ramazan Mescidi	1719-1812	4/i	1133, s. 122; 1095, s. 13; 565, s. 18; 568, s. 18
Pazar	Şeyh Hüseyin Mescidi ¹⁴⁰	1716	1/i	1092, s. 41

¹³⁹ Bu mescit, 1788 ve 1795 tarihlerinde Ağca Hisar mahallesinde bulunan bir mescit olarak zikredilmektedir. bkz. VGMA. Hurûfât Defteri no: 1095, s. 13; 565, s. 18

“	Şeyh Hacı Halil Mescidi	1706-1824	13/i, 1/f	1153, s. 84; 1133, s. 122; 1094, s. 22, 23, 24; 1100, s. 20; 1158, s. 71; 565, s. 18; 568, s. 19; 542, s. 54;
“	Şeyh Abdülkerim Mescidi ¹⁴¹	1716-1742	1/i, 1/k, 1/mü	1100, s. 19; 1133, s. 121
“	Hacı İbrahim Mescidi ¹⁴²	1754	1/i	1100, s. 21
“	Kaldırcı? Oğlu Mescidi	1792-1811	2/i	537, s. 105; 541, s. 60
Sofular	Faik İmam Mescidi	1724	1/i	1119, s. 7
“	Teber Gümüş Mescidi	1732-1812	3/i	1094, s. 22; 539, s. 79; 568, 18
“	Devlet? Mescidi	1757-1813	7/i	1092, s. 41; 1095, s. 13; 565 s. 18; 541, s. 60; 568, s. 18
“	Dereli Oğlu İbrahim Beşe	1811-1813	2/i	541, s. 60; 568, s. 18
“	İsmi Belirsiz	1756	1/i	1092, s. 40
Şehre Küstü	Hacı İlyas Mescidi	1697-1789	4/i	1140, s. 114; 1133, s. 122; 1100, s. 20; 537, s. 104
“	Hacı İbrahim Mescidi	1716	1/i	1133, s. 120
“	Demirhan Mescidi	1723-1792	2/i	1133, s. 123; 537, s. 105
“	Koğalak Mescidi	1712-1781	3/i	1153, s. 84; 1082, s. 58; 109 s. 16
“	Kasım Mescidi	1706	1/mü	1153, s. 84

¹⁴⁰ Bu mescit, aynı yıllarda bir minber konularak camiye dönüştürülmüş ve günlük yarım akçe ücretle Mehmed adında biri hatip olarak atanmıştır. Bkz. Hurûfât Defteri no: 1133, s. 121

¹⁴¹ Bu mescit, 1100 numaralı Hurûfât Defteri'nin 19. sayfasında "Tekke Mescidi" olarak da zikredilmektedir.

¹⁴² Bu mescit, Demirciler çarşısında bulunmaktadır. Bkz. Hurûfât Defteri no: 1100, s. 21

“	Mürâizâde Hacı Süleyman Ağa	1806-1820	2/i	539, s. 79; 568, s. 19
“	Ashâb-ı Hayrât	1789-1816	2/i	537, s. 104; 568, s. 20
Şecaeddin	Alaca Mescidi ¹⁴³	1716-1825	3/i, 1/cu-mü	1133, s. 120; 1092, s. 42; 542, s. 54
“	Abdi Oğlu Mescidi	1704-1796	3/i, 1/k	1153, s. 86; 1133, s. 122; 565, s. 18
“	Hacı Ahmed Ağa Mescidi	1712	1/i	1153, s. 84
Tekye (Hacı Baba)	Baba Mescidi	1716-1805	7/i	1133, s. 121, 122; 1158, s.71; 1096, s. 15; 539, s. 79
Yağmur	Hacı Mehmed Mescidi	1697	2/i	1140, s. 114
“	Abdi Beğ Mescidi	1716	1/k	1133, s. 120
“	Kara Beğ Mescidi	1702-1821	10/i, 1/k	1153, s. 83, 86; 1133, s. 122; 1100, s. 20; 1092, s. 39, 40, 42; 541, s. 59; 568, s. 18, 19
“	Osmanoğlu Mescidi	1779-1799	3/i	1096, s. 15; 537, s. 104; 565, s. 18
“	İsmi Belirsiz	1767	1/i	1075, s. 74
Yenice	Kara Beğ Mescidi	1718	1/i	1100, s. 122
“	Şeyh İlâhi Mescidi	1752-1812	3/i	1100, s. 20; 565, s. 18; 568, s. 18

¹⁴³ Bu mescit, 1760 tarihinde minber konulmasıyla camiye dönüştürülmüştür. Bkz. Hurûfât Defteri no: 1092, s. 42

Ek Tablo-3 Demirci Kazasına Bağlı Köylerdeki Cami ve Mescitler

Köy Adı	Camiyi İnşa Ettirenin Adı	Mescidi İnşa Ettirenin Adı	Cami veya Mescidin Defterlerde Zikredildiği Tarih Aralığı	Cami veya Mescidin İmamlık, Hatiplik vb. ¹⁴⁴ cihetlerine yapılan Atanma Sayısı	Hurufat Defteri ve Sayfa Numarası
Ahadlar	Ahâli-i Karye	-	1814	1/h	568, s. 20
Ahmedli	Ahmed bin Ömer	-	1788-1808	2/h	1095, s. 13; s541, s. 60
Akdere	-	Abdullah	1810	1/i	541, s. 59
Bağırğan	-	X	1700	1/i	1153, s. 83
Bağırğan-Hocalar-Çoruk Arasında	Hacı Evhad	-	1758	1/h	1092, s.41
Bayramlı, Bayramşa	-	X	1700-1702	2/i	1153, s. 83
Beğ Köy	Hacı Şaban	-	1699-1827	5/ i-h, 1/mü, 1/h, 1/k	1040, s. 115; 1153, s. 84, 86; 1092, s. 40; 1075, s. 74; 1158, s. 71; 568, s. 18; 542, s. 54
Bıyıklar	-	X	1704-1716	2/i	1153, s. 86; 1133, s. 121
Bıyıklar	Ahâli-i Karye	-	1767-1792	2/h	1075, s. 74; 537, s. 105
Bıyıklar	Eyüb Binası Cami	-	1781	1/i	1158, s. 71
Borlu	X	-	1744-1763	2/h	1100, s. 20; 1082, s. 58
Borlu	Cihan Beğ	-	1706	1/h	1153, s. 86

¹⁴⁴ Tablonun bu sütunda, belirtilen tarihler arasında cami ve mescitlerde hangi cihet sahiplerinin görev yaptığı ve bu cihetlere yapılan atama sayısı belirtilmiştir. Bu sütunda, kesme işaretinden (/) önceki rakamlar yapılan atama sayısını, sonrakiler ise vakıftaki ciheti göstermektedir. Bu sütunda, cihetler için şu kısaltmalar kullanılmıştır: İmam=i, imam-hatip=i-h, hatip=h, müezzin=m, müezzin-i sâni=mü-sâ, cuma müezzini=cu-mü, cvkât-ı hamse müezzini=cv-ha-mü, vâiz= vâ, ferrâş=f, kayyım=k.

Borlu Maa Kayacık	X	-	1775-1827	3/h	1096, s. 15; 537, s. 104; 542, s. 62
Borlu Maa Kayacık	Ahâli-i Karye ve Hayır sahibi Himmet	-	1827	1/h	542, 62
Borlu-Silahdar Köyü	Ali	-	1794	1/h	537, s. 105
Borlu-Mekhalı Köyü	Ahali-i Karye	-	1824	1/h	542, s. 62
Borlu-Şeytancık Köyü	Abdülkerim bin Ahmed	-	1823	1/i-h	542, s. 62
Borlu-Tokmaklı	Odabaşı Seyyid Mustafa	-	1824	1/h	542, s. 62
Boyacık	Muhiddin	-	1718-1812	6/h, 1/mü	1133, s. 122; 1119, s. 7; 1092, s. 41; 1196, s. 15; 541, s. 59; 568, s. 18
Boyacık	-	Ashâb-ı Hayrât	1736	2/i	1094, s.23
Boyacık	-	Şeyh Kemal	1704	1/	1153, s. 86
Boz Köy	Turgut	-	1702-1808	3/i-h, 2/h	1153, s. 83; 1092, s. 41; 1158, s. 71; 541, s. 59
Börklüce	Ahâli-i Karye ¹⁴⁵	-	1693-1818	2/i-h, 7/h	1153, s. 84; 1140, s. 115; 1119, s. 7; 1100, s. 19; 1092, s. 40; 1082, s. 58; 1075, s. 75; 541, s. 59; 542, s. 54

¹⁴⁵ Köyün cami harap olmaya başlayınca, hayır sahipleri ve köylü padişah izni ile tamir ederek camiye yeniden minber koymuşlardır. bkz. VGMA. Hurûfât Defteri, No: 541, s. 59

Çanakçı	Hacı Habib	-	1758-1822	3/h	1092, s. 41; 537, s. 105; 568, s. 19
Çandır	Turgut	-	1726-1727	1/i-h, 1/h, 1/mü, 1/vâ	1083, s. 126; 1143, s. 190
Çandır	Ahâli Müceddeden	-	1727-1741	2/i, 1/h	1143, s. 190; 1094, s. 22, 24
Çandır	Sefer Kethüda Cami	-	1749-1815	4/h, 1/cu- mü	1100, s. 20; 1075, s.74; 1196, s. 15; 539, s. 79; 568, s. 20
Çanşa	Hacı Şaban Müceddeden	-	1703-1802	8/h, 1/i, 1/mü	1153, s. 86; 1094, s. 23; 1100, s. 20; 1092, s. 41; 1082, s. 58, 59
Çavullar	Yunus	-	1697-1827	2/mü, 3/i, 3/h, 1/i-h	1153, s. 86; 1140, s. 115; 1153, s. 83; 1094, s. 22; 565, s. 18; 542, s. 62
Çağılar	Ahâli-i Karye ¹⁴⁶	-	1800	1/h	565, s. 18
Çıkrıkçı	Hacı Himmet	-	1712-1729	6/h, 1/i-h; 1/m	1153, s. 84; 1133, s. 121; 1092, s. 40; 1144, s. 120; 1158, s. 71; 1095, s. 13; 541, s. 59;
Çortak	-	Hacı Eyüb	1725	1/i	1083, s. 126
Çoruk	-	X	1743	1/i	1100, s. 19
Çöğürler	-	Hacı Ali bin Mehmed	1803	2/i	539, s. 79

¹⁴⁶ Köyde daha önce bir mescit mevcut olup, cemaatin çok olması dolayısı ile köy halkı bu mescide minber koyarak 1800 tarihinde mescidi camiye dönüştürmüşlerdir. VGMA. Hurûfât Defteri, No: 565, s. 18

Çöğürler	Ahâli-i Karye	-	1811-1814	2/h	541, s. 60; 568, s. 20
Danice?	Ali Paşa	-	1704	1/i-h	1153, s. 86
Demirler	X	-	1704	1/h	1153, s. 86
Derviş Ece	X	-	1716	1/cu-mü	1133, s. 121
Dikilitaş	Hacı Mehmed	-	1697-1739	2/i, 1/mü	1140, s. 114; 1094, s. 23
Doğancı	X	-	1702	1/h	1153, s. 83
Doğancı	Şeyh Abdullah	-	1706-1787	4/h	1153, s. 84; 1100, s. 20; 1092, s.40; 1095, s. 13
Durhasan	Sinan Efendi	-	1694	1/i, 1/h	1153, s. 85
Durhasan	Ali Efendi	-	1743-1810	3/h, 1/ev- ha-mü	1100, s. 19- 20; 541, s. 59
Gümeçler	Elhac Habib bin Mehmed	-	1728	1/i	542, s. 55
Gümele	-	X	1716	1/i	1133, s. 121
Gümele	Ahâli-i Karye	-	1820	1/i-h	568, s. 19
Güveli	X	-	1726-1827	5/h	1083, s. 126; 1093, s. 40; 541, s. 59; 568, s. 20; 542, s. 62
Hacılar	-	X	1743-1799	2/i	1100, s.19; 565, s. 18
Hocalar	Hoca Evhad	-	1696-1756	7/h, 2/mü	1140, s. 114; 1153, s. 86; 1133, s.122; 1143, s. 190; 1100, s. 20; 1092, s. 40; 1158, s. 71; 565, s. 18; 568, s. 20
Hocalar mh. (Terziler Köyü)	-	X	1727	1/i	1143, s. 190
Hoca Reisler	X	-	1748-1814	5/h	1100, s. 20; 1096, s. 16; 537, s. 105; 568, s. 18, 20

İcikler	-	Sinan Efendi Mescidi	1692	1/i	1153, s. 84
İcikler	-	X	1758-1801	2/i	1092, s. 41; 565, s. 19
İrişler	-	Hasan Fakih	1741-1744	3/i	1094, s. 24; 1100, s. 19
İsmailler	-	X	1723	1/i	1119, s. 7
Karaca Hisar	Hacı Ali	-	1702-1796	10/h, 3/i-h, 2/i, 1/cu-mü	1153, s. 83, 86; 1094, s. 22, 23; 1092, s. 39, 42; 1133, s. 122; 1095, s. 13; 537, s. 104; 565, s. 18
Karaca Hisar	Ece Sultan	-	1706	1/k	1153, s. 86
Karapınar		X ¹⁴⁷	1706-1716	1/k, 1/i	1153, s. 83; 1133, s. 121
Karapınar	Hacı Halil	-	1727-1816	3/i, 1/ev-ha-mü, 7/h; 1/mü, 1/k	1143, s. 190; 1094, s. 22-23; 1144, s. 120; 1094, s. 23-24; 1158, s. 71; 537, s. 104; 541, s. 60; 568, s. 20;
Kargın Işıklar	-	İbrahim Çelebi	1696-1786	2/i	1140, s. 114; 1095, s. 13
Kazancı	X	-	1718-1728	2/mü	1133, s. 122; 1144, s. 120
Kerpiçlik	-	X	1765-1823	2/h, 1/i	1075, s. 74; 539, s. 79; 542, s. 54
Kılavuzlar	Hacı Halil	-	1726-1775	4/h, 1/cu-mü	1143, s. 190; 1094, s. 22; 1092, s. 41; 1158, s. 71

¹⁴⁷ Köydeki mescit yeniden inşa edilerek ve bir minber konularak 1729 yılında camiye dönüştürülmüştür. Bkz. VGMA. Hurûfât Defteri No: 1144, s. 120

Kılavuzlar	-	Hacı Eyüb	1706-1816	4/i, 3/h	1153, s. 84; 1158, s. 71; 1075, s. 74; 539, s. 79; 541, s. 59; 568, s. 20
Kıran-ı Kebir	Hacı Turan	-	1719-1827	1/h, 1/i	1133, s. 122; 542, s. 55
Kebir	-	X	1782	1/i	1096, s. 16
Kırk Ali, Kırkalı	-	X	1720-1821	1/i, 1/f, 3/h	1133, s.122; 1094, s. 22; 1092, s. 39; 1158, s. 71; 1096, s. 15; 568, s. 19
Kırk Ali	X	-	1760	1/h	1092, s. 42
Kışlak	-	X	1779	1/i	1096, s. 15
Koca Ahmed	X	-	1697-1811	1/i, 10/h, 1/cu-mü	1140, s. 114; 1133, s. 120; 1094, s. 23; 1092, s. 42; 1075, s. 74; 1158, s. 71; 1096, s. 16; 1095, s. 13; 565, s. 18; 539, s. 80; 541, s. 60
Korular?	-	X	1704	1/i	1153, s. 86
Kovancı	Hacı Mehmed	-	1702-1728	1/cu-mü, 1/h	1143, s. 190; 1153, s. 84
Kovancı	Muhiddin	-	1752-1775	3/i, 1/h	1100, s.20; 1082, s. 58
Köylüce	Ahâli-i Karye	-	1819	1/h	568, s. 19
Kulalar	Elhac Nureddin	-	1693-1792	6/h, 1/mü	1153, s. 84; 1140, s. 115; 1133, s. 123; 1100, s.20; 1082, s. 59; 537, s. 105
Kuzu	-	X	1693-1721	3/i	1153, s. 84; 1133, s. 120, 122

Küçük Köy	-	X	1721-1736	2/i	1133, s.122; 1094, s.23
Küpüler	X	-	1761-1814	5/h	1092, s. 42; 1095, s. 13; 541, s. 59; 565, s. 18; 568, s. 20
Kürcü	-	X	1713	1/i	1153, s. 84
Kürcü	-	Hacı Hamza Oğlu Elhac Hasan	1799	1/h	565, s. 18
Mahmudlar	Şaban Çavuş	-	1709-1758	1/h, 1/cu- mü, 1/mü	133, s.12; 1094, s.23; 1100, s.21
Mahmudlar	Hacı Hasan	-	1723-1827	6/h	1119, s. 7; 1143, s. 190; 1158, s. 71; 565, s. 18; 541, s. 59; 542, s. 55
Marmaracık	Hacı Ahmed	-	1703-1815	9/h, 1/mü	1153, s. 86; 542, s. 55; 1133, s.120; 1100, s. 21; 1092, s. 41; 1158, s. 71; 1075, s. 74; 565, s. 18; 541, s. 59; 568, s. 20
Mezidler	-	Hacı Yusuf	1718-1739	3/i	1133, s. 122; 1143, s.190; 1094, s. 23
Minnetler	X	-	1711-1809	4/h, 3/i	1153, s. 84; 1094, s. 24; 537, s. 105; 541, s. 59;
Minnetler	-	Mehmed Dede	1764	1/i	1075, s. 74
Müderriş Köyü?	-	X	1730	1/i	1094, s. 22
Okçular	-	X	1696-1778	3/i	1140, s. 114;

					1092, s. 40; 1096, s. 15
Okçular	Ashâb-ı Hayrât	-	1761	1/i	1092, s. 42
Osmanlar	Ömer Dede	-	1720-1814	2/i, 7/h	1133, s. 12; 1143, s. 190; 1094, s. 22; 1092, s. 39, 41; 1075, s. 74; 1158, s. 71; 1096, s. 16; 565, s. 19; 568, s. 20
Öksüzlü	İmam Cafer	-	1707-1822	7/h	1153, s. 84; 1083, s. 126; 1100, s. 20,; 1092, s. 42; 537, s. 105; 568, s. 19
Örücülü	Ahâli-i Karye	-	1788-1811	2/h	537, s. 104; 541, s. 60
Örücülü	-	Ma'bed-i Kadim Mescid	1795	1/i	565, s. 18
Pınar, Pınarlar ¹⁴⁸	Hacı Himmet	-	1707-1800	9/h, 2/mü	1153, s. 84; 1100, s.20; 1092, s.40, 42; 1158, s. 71; 565, s. 18; 1094, s. 24;
Pulluca	Osman	-	1693-1729	2/h	1153, s. 84; 1144, s. 120
Pulluca	Hacı Ahmed	-	1709-1827	1/i, 2/h, 1/f	1133, s.120; 1100, s.20, 21; 542, s. 54
Rağıllar	Ahâli-i Karye ¹⁴⁹	-	1811	1/h	541, s. 60
Rahmanlar	-	X	1760	1/i	1092, s. 42
					1153, s. 83,

¹⁴⁸ Bu köy, 1094 numaralı hurûfât defterin 24. sayfasında ve 1100 numaralı defterin 20. sayfasında Pınar köyü olarak zikredilmektedir.

¹⁴⁹ Köyde daha önce bir mescit mevcut olup, cemaatin çok olması dolayısı ile köy halkı yeniden minber koyarak 1811 tarihinde mescidi camiye dönüştürmüşlerdir. VGMA. Hurûfât Defteri, No: 541, s. 60

Reisler	Şeyh İbrahim Camii	-	1690-1731	6/h, 4/mü, 1/k	86; 1133, s. 120,121,122; 1083, s.126; 1094, s. 22
Satılmış	X	-	1732-1815	2/h	1094, s. 22; 568, s. 20
Sayık	-	X	1765	1/i	1075, s. 74
Serçe	-	X	1743	1/i	1100, s. 19
Sevişlü, Sevinçlü, Sevinçler ¹⁵⁰	Hacı Halil	-	1705-1816	7/h,1/mü	1153, s. 86; 1133, s. 120; 1092, s. 42; 1100, s. 20; 1158, s. 71; 1096, s. 16; 565, s. 18; 568, s. 20
Sevinçler	-	X	1800	1/i	565, s. 18
Tavak	-	X	1756	1/i, 1/h	1092, s.40
Tavak	İsmail	-	1782-1815	3/h, 1/i-h	1096, s. 16; 565, s. 18; 568, s. 20
Tekyeler	-	Abdülkadir	1719-1765	3/i	1133, s. 122; 1094, s. 23; 1075, s. 74
Tekeler	X ¹⁵¹	-	1778-1815	1/i, 2/h	1096, s. 15; 537, s. 104; 568, s. 20
Teperik	Hacı Abdullah	-	1711-1765	2/i	1153, s. 84; 1074, s. 74
Terziler	Hacı Ramazan	-	1716-1727	1/i, 1/h	1133, s. 121; 1143, s. 126
Terziler	Hacı Musa	-	1814	1/i-h	568, s. 20
Tura Şah Ece	X	-	1775	1/h	1096, s. 15
Ulacık	-	X	1706	1/i	1153, s. 86

¹⁵⁰ Bu köyün ismi defterlerde Sevinçlü, Sevinçler ve Sevişlü olarak zikredilmektedir. Bkz. ilgili sütundaki defter ve sayfa numaraları.

¹⁵¹ Köyde daha önce bir mescit mevcut olup, bu mescit, padişah izni ile 1778 tarihinde minber konularak camiye dönüştürülmüştür. VGMA. Hurûfât Defteri, No: 1096, s. 18

Ulacık	Hacı Mehmed	-	1706-1760	2/i, 7/h , 3/mü	1153, s. 86; 1133, s. 120,122; 1100, s. 20; 1092, s. 42; 1158, s. 71; 1095, s. 13; 541, s. 60; 568, s. 20
Umurlar	Abdurrahim	-	1699-1827	6/i-h, 3/mü, 1/h	1153, s. 83, 84, 86; 1094, s. 22;1144, s. 120; 1092, s. 42; 1158, s. 71; 565, s. 18; 542, s. 54
Üşümüş	Elhac Şabanzâde Derviş Elhac Mehmed Şerif	-	1823	1/i-h	542, s. 54
Viran	X	-	1698-1781	2/h, 1/m, 1/i	1140, s. 115; 1143, s. 190; 1158, s. 71; 1096, s. 16
Viran	Emine Hatun	-	1801-1816	2/i	565, s. 18
Yaycı	Hacı Muhiddin	-	1703-1719	1/h, 1/i	1153, s. 86; 1133, s.122
Yaycı	Hacı Şaban	-	1753-1815	5/h	1158, s. 71; 1100, s. 20; 1092, s. 41; 565, s. 19 ; 568, s. 20
Yaycı? veya Yabancı?	Kandırmış Sultan Camii ¹⁵²	-	1769	1/i	1082, s. 58
Yaykın	Hasan Efendi	-	1702-1775	4/i	1153, s. 83; 1092, s. 42; 1144, s. 120; 1158, s. 71

¹⁵² Sultan Ahmed Kütüphanesi Vakfından, Hurûfât Def. No: 1082, s. 58

Yaykın	Ahali-i Karye ¹⁵³	-	1788-1816	3/h	1095, s. 13; 541, s. 59; 568, s. 18
Yortan	Hacı Şaban	-	1719	1/h	1133, s. 122
Yortan	Elhac Himmet	-	1705-1814	2/i, 5/h, 1/m	1153, s. 86; 1143, s. 190; 1144, s. 120; 1094, s. 22; 1100, s. 20; 1082, s. 58; 537, s. 105; 568, s. 19;

¹⁵³ Köyde daha önce bir mescit mevcut olup, cemaatin çok olması dolayısı ile köy halkı mescide minber koyarak 1788 tarihinde mescidi camiye dönüştürmüşlerdir. VGMA. Hurûfât Defteri, No: 1095, s. 13